

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่อง “ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวัง
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนศีลธรรม
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของพระสอนศีลธรรม
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาสาระในการถ่ายทอด
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สื่อประกอบการสอน
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวัง

๒.๑.๑ แนวคิดกับความหมายของความคาดหวัง

ความคาดหวังนี้ มีลักษณะความหมายซึ่งเป็นความรู้สึที่เกิดจากความนึกคิดของคนเราที่มีความคาดหวังตั้งอยู่เบื้องหน้าในการทำงาน อย่างหนึ่งอย่างใดสำเร็จแล้วสมประสงค์ในทางศีลธรรม ความหวังนี้ว่าจะต้องเป็นที่ยอมรับจากบุคคลอื่นด้วย ว่าถูกต้องดีงามเหมาะสมด้วยเหตุผล นอกจากตัวเราแล้วจะเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นได้ คาดหวังหรือคาดหวังหรือคาดคะเน คาดว่าจะได้ ปองไว้หมายไว้ ซึ่งกล่าวว่าเป็นความคิด^๑ สิ่งที่เราไม่รู้ขึ้นในใจ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในใจก่อให้เกิดการแสวงหาความรู้ต่อไป เช่น เครื่องบินเกิดขึ้นได้เพราะความคิดของมนุษย์ สติปัญญาที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างถูกต้องและสมควร เช่น คนทำลายของสาธารณะเป็นพวกไม่มีความคิด เป็นต้น แต่ในความคาดหวังของครูและนักเรียนในที่นี้ หมายถึง การได้รับความรู้ความเข้าใจจากพระสงฆ์ที่เป็นพระสอนศีลธรรม

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๑.

ได้นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเผยแผ่แก่นักเรียน และกิจกรรมศาสนพิธีกรรมปฏิบัติได้ เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้ทางศีลธรรมจริยธรรมที่ถูกต้อง ความคาดหวังให้นักเรียนสามารถดำรงตนเป็นชาวพุทธที่ดี ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวความคาดหวังไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กลุ่มงานศาสนา กล่าวถึงความคาดหวังที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ว่า พระสงฆ์และพระสงฆ์ฆาธิการมีความคาดหวังต่อบทบาทพระสงฆ์ คือ พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการส่งเสริมให้ครอบครัวนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างจริงจัง การพัฒนาศักยภาพของบุคคลในสายการปกครองให้มีคุณธรรม จริยธรรม โดยประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้บริหารที่เกี่ยวข้องการเป็นผู้นำด้านจิตใจเผยแผ่คุณธรรมจริยธรรม เทศนา อบรมสั่งสอนและเป็นตัวอย่างที่ดี การสอนศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา การนำหลักธรรมมากระตุ้นเตือนให้พุทธศาสนิกชนรู้จักพอเพียง มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน ปลุกฝังให้เยาวชนรู้จักใช้ชีวิตแบบพอเพียงพึ่งพาตนเองได้ การเผยแผ่หลักธรรมผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ และมีบทบาทในการจัดภูมิทัศน์ของวัดให้เป็นที่พักผ่อนชื่นชมกับธรรมชาติ และเป็นแหล่งฝึกฝนทักษะประสบการณ์ในการเลี้ยงชีวิต^๒

พชณี วรกวิน ได้ให้ความหมายว่า ความคาดหวัง หมายถึง การประเมินผลค่าบุคคลหรือ ตนเองด้านจิตวิญญาณ และจิตใต้สำนึก และความคาดหวังเป็นแนวทางในการกำหนดพฤติกรรมที่จะมีต่อบุคคลที่ตนคาดหวัง หรือ ต่อตนเองในลักษณะที่ตนคิดว่าถูกต้อง ความคาดหวังอาจจะตรงกับความเป็นจริง หรือ ห่างไกลจากความเป็นจริง ต่างมีผลต่อการยอมรับของบุคคลอย่างมาก^๓

สุรางค์ จันทน์เอม ได้ให้ความหมายว่า ความคาดหวัง หมายถึง ความเชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งน่าจะเกิดขึ้น และสิ่งใดไม่น่าจะเกิดขึ้น ความคาดหวังจะเกิดขึ้นตรงตามความเชื่อหรือคาดการณ์ล่วงหน้าหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน หากความคาดหวังนั้นประสบความสำเร็จหรือถูกต้อง จะมีเจตคติที่ดีหรือมีความพึงพอใจต่อสิ่งนั้น แต่ถ้าหากความคาดหวังจากเป้าหมายไปสู่การปฏิบัติงานว่า หมายถึง ความคาดหวัง (ความเป็นไปได้) ที่ว่าถ้ามีความพยายามแล้วย่อมนำไปสู่การกระทำ แม้การกระทำที่เสร็จจะไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะงานยากเกินไปหรือประเมินค่าไม่เพียงพอหรือบุคคลขาดความชำนาญ^๔

^๒สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กลุ่มงานศาสนา, “บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดแลพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย”, ใน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และคณะ **โครงการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**, ๒๕๕๐, หน้า (๒).

^๓พชณี วรกวิน, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์เด็กอ่อนปากเกร็ด, ๒๕๒๒), หน้า ๖๙.

^๔สุรางค์ จันทน์เอม, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๙), หน้า ๕๕.

สุณีย์ ธีรदार ให้ความหมายไว้ว่า ความคาดหวัง เป็นการทำนายเหตุการณ์ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง การคาดหวังจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่บุคคลเคยมีประสบการณ์เดิมมาก่อน ในช่วงชีวิตจริงของบุคคลนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ มักจะไม่ตรงกันเสมอไป ช่องว่างระหว่างสิ่งที่คาดหวังไว้กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ เรียก **Discrepancy** ซึ่งเป็นสิ่งเร้าที่ทำให้คนเกิดการตื่นตัวได้^๕

อริยา คูหา กล่าวว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้ เมื่อเติบโตขึ้นในช่วงอายุหนึ่งที่มีความต้องการ ความรู้สึกรู้สีกของตนเอง หรือเมื่อมีวุฒิภาวะเจริญเติบโตขึ้นในทางความคิดทุกคนต่างมีเป้าหมายให้กับตัวเอง เพื่อต้องการให้เกิดความสำเร็จ และในการเดินทางที่จะไปสู่เป้าหมายนั้น ทุกคนก็จะต้องมีความคาดหวังให้กับความสำเร็จนั้น เพื่อให้ความคาดหวังนั้นอาจจะเป็นความคาดหวังให้กับตนเองหรือเป็นความคาดหวังให้กับบุคคลอื่น โดยทำการคาดหวังให้กับบุคคลอื่นเป็นไปตามที่ตัวเองต้องการตามเป้าหมายที่วางไว้

สรุปความคาดหวังหมายถึงความเชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งน่าจะเกิดขึ้นและไม่น่าจะเกิดขึ้น ความคาดหวังนี้จะเกิดขึ้นตรงตามความเชื่อหรือคาดการณ์ล่วงหน้าหรือไม่ นั่นว่าจริงหรือไม่ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้เมื่อวัยที่เจริญเติบโตขึ้นในช่วงอายุที่มีความต้องการ มีความตั้งใจ และมีความคาดหวังกับทุกคนต่างมีเป้าหมายให้กับตัวเองหรือกับบุคคลอื่นที่เราต้องการช่วยเหลือ เพื่อต้องการให้เกิดความสำเร็จและในการเดินทางที่จะไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายนั้น ทุกคนหรือหลายคนล้วนก็ต้องมีความคาดหวังให้กับความสำเร็จ ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๒.๑ แนวคิดกับความหมายของบทบาท

ความหมายของบทบาทนั้น คือการแสดงออกทางร่างกายและจิตใจของแต่ละบุคคล ผู้ที่ได้รับหน้าที่ที่ตนเองต้องแสดงไปตามบทบาทอย่างนั้น หรือตนเองเป็นผู้กำหนดบทบาทให้ผู้อื่นแสดง บทบาท โดยบทบาทนี้จะแสดงเองหรือให้ผู้อื่นแสดงแทน ก็จะต้องทำหน้าที่ตามบทบาทที่กล่าวมาเช่นบทบาทของพ่อแม่ ก็ต้องแสดงบทบาทความเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ก็ต้องแสดงบทบาทเป็นครูอาจารย์ เป็นต้น ตามหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบจึงจะสมกับคำว่าผู้แสดงตามบทบาทนั้น เป็นบทบาทแบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น ที่

^๕สุณีย์ ธีรदार, ประสบการณ์เดิมกับความคาดหวัง, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๙.

^๖อริยา คูหา, แรงจูงใจและอารมณ์, (ปัตตานี : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓ – ๗๔.

บทบาทยุทธจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่สิทธิความรับผิดชอบของบทบาทนั้น ซึ่งระบุว่าบทบาทของตำแหน่งนั้น ๆ มีนัยวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทไว้หลายท่าน ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาท หมายถึง การทำตามบท, การรับตามบท, โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู^๗

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง หน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ^๘

พระมหาสมทรง สิรินุโร กล่าวว่า บทบาทที่วัดและพระสงฆ์จะทำได้คือ การศึกษา การเผยแผ่และการสงเคราะห์ ซึ่งในส่วนของการศึกษานั้น เป็นการให้บริการด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์ คือการที่โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นับเป็นทางหนึ่งในการสร้างอุบาสก อุบาสิกาให้ได้พุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพและเป็นกำลังของศาสนา อีกประการหนึ่งก็คือการไปสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ เป็นการอนุเคราะห์สังคมด้วยธรรมทาน การที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการศึกษาของชาติ ดังกล่าวนี้นี้จะทำให้เยาวชนและสังคมเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์^๙

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น^{๑๐}

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๖๐๒.

^๘ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๒). หน้า ๓๑๕.

^๙พระมหาสมทรง สิรินุโร, นายแพทย์ประเวศ วะสี, นายสมบุญ สุขสำราญ, และ ส.ศิวรักษ์, **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเกล็ดไทยจำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒ – ๔๓.

^{๑๐}กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๓), หน้า ๕๐.

กรองแก้ว อยู่สุข ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบ และอิทธิพลของแต่ละบุคคลด้วย^{๑๑}

สงวนศรี วิรัชชัย ได้ให้ความหมายของ บทบาท หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่ง ซึ่งประกอบด้วยสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็ต้องแสดงพฤติกรรมตามระบุว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้น^{๑๒}

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้ให้ความหมายของ บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เห็นได้เป็นการกระทำของบุคคล ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทแบบเดียวกันตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้^{๑๓}

ปราชนา กล้าผจญ ได้ให้ความหมายของ บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^{๑๔}

สนธยา พลศรี กล่าวถึง บทบาท ไว้ว่าเป็นหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้เป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันไป เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก ครูอาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา เป็นต้น^{๑๕}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งเป็นพลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท^{๑๖}

^{๑๑} กรองแก้ว อยู่สุข, พฤติกรรมองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

^{๑๒} สงวนศรี วิรัชชัย, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาปรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

^{๑๓} จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

^{๑๔} ปราชนา กล้าผจญ, พฤติกรรมผู้นำ ทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

^{๑๕} สนธยา พลศรี, หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^{๑๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑.

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง และคณะ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวัง สำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มหรือสังคม เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้^{๑๗}

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อเป็นแม่ บทบาทคือต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาทคือ สั่งสอน อบรมนักเรียนให้มีความรู้ความสามารถเป็นคนดี เป็นคนไข้ บทบาทคือ ต้องปฏิบัติตามหมอสั่ง^{๑๘}

โคเฮน (Cohen) ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” ไว้ว่า หมายถึง พฤติกรรมที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่น สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะต้องปฏิบัติ^{๑๙}

กรรณิกา ขวัญอารีย์ ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง สิ่งที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือ ประการแรก บทบาทที่กำหนดไว้เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของ ตำแหน่งไว้ ประการที่สอง บทบาทที่ควร (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน และประการสุดท้าย บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริง ตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลา หนึ่ง ๆ^{๒๐}

ณรงค์ เส็งประชา กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของ บุคคลในตำแหน่งที่เขามีอยู่ เป็นการรวมความคาดหวังที่เกี่ยวกับตนเอง และของบุคคลอื่น ๆ ที่ผู้ แสดงมีสัมพันธ์ด้วย^{๒๑}

ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์ ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า บทบาท หมายถึงภาระหน้าที่ขององค์กรที่จะต้องจัดการให้ทรัพยากรที่เป็นบุคคลและวัสดุสามารถประสานเข้า ด้วยกันเพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพที่สุด^{๒๒}

^{๑๗}ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง และคณะ, **สังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓.

^{๑๘}สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

^{๑๙}Cohen, bruce J., **Introduction to sociology**, (New York : McGraw-Hill, 1979), pp. 35 – 36.

^{๒๐}กรรณิกา ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการ พัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔).

^{๒๑}ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙.

^{๒๒}ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์, **องค์กรและการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนา พานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

วราคม ทีกุสะ ได้ให้ความหมายของบทบาท คือสิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็นสถานภาพ^{๒๓}

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่เมื่อ บุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและ บทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้เหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้น บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^{๒๔}

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า “สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและ บทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเสมือนเหรียญคือ ถ้าด้านหนึ่งของ เหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท^{๒๕}

พัทยา สายหู ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทว่า ตัวบทบาทคือขอบเขตอำนาจหน้าที่ และสิทธิในการกระทำของแต่ละงานที่เรามีต่อผู้อื่น สถานภาพก็คือ ฐานะตำแหน่งที่บุคคลได้จากการปฏิบัติตามบทบาทนั้น เมื่อเทียบกับฐานะตำแหน่งของผู้อื่นตามบทบาทอื่น^{๒๖}

ทิพวรรณ เคาวางกุล อธิบายว่าบทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับ หน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่สังคมนั้น ๆ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล คือ ผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั่นเอง และทฤษฎีบทบาทเป็นข้อตกลงประการ แรกที่สถานบันต่าง ๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ควรปฏิบัติอย่างไร^{๒๗}

^{๒๓}วราคม ทีกุสะ, **สังคมวิทยาสำหรับผู้เรียน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙.

^{๒๔}ลือชา ธรรมวินัยสถิต, **มนุษย์กับสังคม**, (เพชรบุรี : ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^{๒๕}สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕).

^{๒๖}พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒.

^{๒๗}ทิพวรรณ เคาวางกุล, “บทบาทของสตรีชนบทในการร่วมพัฒนาสหกรณ์การเกษตร : ศึกษากรณี สหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินลาดบัวขาว จำกัด”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑).

ชินสุข ฤกษ์งาม ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง แบบแผนของการกระทำ หรือพฤติกรรมของบุคคลในสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานของธรรมเนียมประเพณีของสังคมและ เป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง^{๒๘}

บรูม และเซลนิก (Broom & Selnick) ได้อธิบายถึงคำว่า “บทบาท”^{๒๙} ไว้ดังนี้

๑) บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทในอุดมคติ (Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง

๒) บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่า ควรจะกระทำหน้าที่ของตำแหน่ง

๓) บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำไปจริงตาม ความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดัน และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคม

พาสส์ และ เดวิส (Pass Lowes & Davies Collilhs dictionary)^{๓๐} ได้ให้ความหมายของบทบาทเพิ่มเติมว่า บทบาทที่แสดงออกจะประสบผลความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับ ขบวนการทางสังคม เพราะถ้าความคาดหวังในบทบาทของทุกฝ่ายไม่ตรงกันย่อมทำให้เกิดปัญหา ความขัดแย้งขึ้นมาได้ ผู้สวมบทบาทจึงต้องตระหนักถึงปัจจัยต่อไปนี้ในการสวมบทบาทในสังคมที่มี ประสิทธิภาพ ดังนี้

๑) ความเข้าใจในบทบาทที่ตนต้องแสดงหรือต้องปฏิบัติ

๒) ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาทบุคลิกของผู้แสดงบทบาทนั้น

สรุปได้ว่าความหมายของบทบาทนั้นเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ กำหนดไว้ ซึ่งบทบาทที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการพิจารณาพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน ตามบทบาท หน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนบทบาทที่ คาดหวังหรือที่ควรจะเป็น เพราะบทบาทที่จริงนั้นเป็นผลแห่งปฏิกิริยาแห่งบุคลิกภาพของแต่ละคน ที่ครองสถานภาพของตนเองที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรมและสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ที่ ซึ่งมีการแสดงบทบาทนั้น และอีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

^{๒๘} ชินสุข ฤกษ์งาม, “บทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่เป็นจริงของพ่อในมุมมองของวัยรุ่น : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗).

^{๒๙} Broom, Leonard, & Selnick, Philip, *Sociology*, (New York : Harper & Row, 1977), pp. 34 – 35.

^{๓๐} Pass Lowes & Davies, *Collilhs dictionary cdeconomics*, (Glasgow : Harper Colilns, 1993), p. 1008.

บทบาทจึงเป็นผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทเป็นพฤติกรรมของคนที่ได้แสดงไปตามหน้าที่กำหนดไว้ เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่ต้องกระทำเมื่อบุคคลเข้ามาดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดและพฤติกรรมดังกล่าว

๒.๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์

หน้าที่หลักสำคัญของพระสงฆ์ที่จะต้องทำคือ การศึกษาในเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อบรรลุผลในทางพระพุทธศาสนา การบรรลุผลของท่านเหล่านั้นในตอนแรกเกิดจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อพระอรหันต์สาวกเกิดขึ้นชุดแรก ๖๐ รูป งานอันเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ คือ “สั่งสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยด้วย” ก็เกิดขึ้นโดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งให้ท่านเหล่านั้นมาประชุมกัน ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี แล้วรับสั่งแก่ท่านเหล่านั้นว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราและเธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวตาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ สัตว์ที่มีรู้ในจักขุน้อยมีอยู่หากไม่ได้ฟังธรรมจักเสื่อมจากธรรม ผู้ที่อาจจู้ทั่วถึงธรรมจักมี ดูกรภิกษุทั้งหลายแม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”^{๓๑}

นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา งานเผยแผ่ศาสนาได้กระจายไปสู่กลุ่มบุคคล ทั้งจำนวนคนที่ทำงานและคนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่เรียกว่าบริษัท ๔ อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในช่วงตอนต้นสมัยพุทธกาลจากทรงเริ่มปฐมเทศนาไม่ถึงปี เฉพาะพระพุทธรองค์เพียงองค์เดียว ทรงแสดงธรรมให้คนสำเร็จจรรยผลเป็นพระอริยบุคคลเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

พระสงฆ์มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการอาศัยคฤหัสถ์ ซึ่งมีส่วนกำหนดหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์เมื่อกล่าวถึงในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้รอดพ้นจากความทุกข์ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน พุทธพจน์ที่ตรัสสั่งสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของพระสงฆ์มีอยู่มาก เช่น ในพหุการสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงความพึงพากันระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นงามใน

^{๓๑}วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ท่ามกลาง งามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์
สิ้นเชิงแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่าง
อาศัยซึ่งกันและกันด้วยอำนาจามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อต้องการสละ
โอชะ เพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบด้วยประการอย่างนี้ ฯ”^{๓๒}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสงฆ์ไว้ คือ มาตรา ๑๕ ตรี ใน
ส่วนที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ในข้อที่ ๓ ว่า มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการศึ
สนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๓๓}

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงบทบาทตามหลักการทาง
พระพุทธศาสนาได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ^{๓๔}

๑) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมสงฆ์ ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเองจะเห็นได้
ชัดเจนจากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ มีการอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขตพัทธสีมา
อุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆ ซึ่งเรียกว่าสังฆ
กรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิการณ์ ตลอดจนกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มี
การเคารพกันตามอาวุโส เป็นต้น

๒) ความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวมระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ คือว่า พระสงฆ์ถูก
กำหนดให้ต้องฝากชีวิตไว้กับคฤหัสถ์ เริ่มแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาตถืออาหารที่
คฤหัสถ์ถวายตลอดจนปัจจัย ๔ อย่างอื่นๆ และความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคฤหัสถ์เป็นประจำเป็น
ข้อบังคับอยู่ในตัวให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของคฤหัสถ์

นอกจากนั้นยังได้กล่าวอีกว่า การที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรนั้น คงอยู่ที่หลักการอันมี
อยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเองก็มีหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ คือ ศึกษาเพื่อให้
ปฏิบัติได้ถูกต้อง และพร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นได้ด้วย ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์
ก็มีหน้าที่ให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของ
ตน รักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการศึกษาไว้ว่า เดิมนั้น
การศึกษาของไทยมรพระสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษาและอาศัยวัดเป็นสถานศึกษา ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น
แนวคิดการศึกษาแบบตะวันตก แบ่งออกเป็น พุทธศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ในส่วนของจริย

^{๓๒} พ.อิตติ.(ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖.

^{๓๓} **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ - ๒๕๓๕**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์,
๒๕๓๕), หน้า ๗.

^{๓๔} **พระราชวรมนี(ประยุทธ์ ปยุตโต)**, **การพัฒนาคน**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง
,๒๕๓๐), หน้า ๑๙๔ - ๑๙๕.

ศึกษานั้น ราชการไม่ได้เน้นในการนำมาสอนนักเรียน แต่จะเน้นพุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในส่วนของจริยศึกษาที่ว่านั้น หลักสูตรก็เป็นไปเพื่อการท่องจำไม่ได้ฝึกให้ผู้ศึกษานำไปปฏิบัติเพื่อขัดเกลาความประพฤติและจิตใจของตน^{๓๕}

อนันต์ วิริยพิณิจ ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยว่า งานที่กระทำโดยตรง คือ การสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุจะกระทำโดยอ้อมด้วยการแนะนำ ชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยหรือแบ่งปันเป็นประโยชน์ กว้างขวางออกไปโดยการสงเคราะห์^{๓๖}

ภัทรพร สิริกาญจน์ ได้กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ ไม่ได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และมีบทบาทที่เกี่ยวกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรม และการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึง การช่วยเหลือประชาชนทั้งทางวัตถุและการแก้ปัญหา^{๓๗}

๒.๒.๓ ทฤษฎีของบทบาท

บทบาทที่เป็นความคาดหวังของสังคมที่เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรจะทำ และในแง่ของจิตวิทยาสังคมถือว่าความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมของคนก็ดี ต่างก็มีความสัมพันธ์กับการปรากฏนั้นตัวของคนอื่น ตำแหน่งเป็นเพียงระบบของการคาดหวังบทบาทพฤติกรรมของคนจริง ๆ ที่ปรากฏนั้นเป็นผลเนื่องมาจากปฏิภณระหว่าง “ตัว” กับ “บทบาท” ทันทที่ที่คน ๆ หนึ่งทราบว่าจะถูกคาดหวังว่า จะทำบทบาท คน ๆ นั้นก็จะเกิดการคาดหวังบทบาทจากผู้ที่จะมีปฏิภณต่อซึ่งเรียกว่า การคาดหวังปฏิภณ ดังนั้นพฤติกรรมของคนเราจะเป็นไปได้ถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

^{๓๕} พุทธศาสนิกชน, พุทธศาสนากับความสำเร็จของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖.

^{๓๖} อนันต์ วิริยพิณิจ, บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

^{๓๗} ภัทรพร สิริกาญจน์, บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๒.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวถึงทฤษฎีของบทบาทว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคม กับปัจเจกบุคคล สังคมเป็นเครือข่ายของสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ^{๓๘}

๑) ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self-Related Characteristics) ได้แก่ ลักษณะต่าง ๆ ของ บุคคลที่เขาคิดว่าเป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขา ดำรงอยู่ และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่าง ๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตาม สถานภาพ

๒) ลักษณะความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role Playing Skills and Capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้ ภายหลัง

แต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุน ทักษะก็ไม่อาจเกิด ได้ ด้วยทักษะและความสามารถนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้

สุชาติ รังสินันท์ กล่าวถึง บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารโดยสรุปว่า ผู้นำหรือหัวหน้า งานจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ จะเป็นผู้กำหนดทิศทางคติของ ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จึง ได้แก่ การเป็นผู้ริเริ่มจากตัวผู้นำ เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างและเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่าง จริงจังและสม่ำเสมอ ให้การปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ และสุดท้ายผู้นำต้องมีบทบาทใน การติดตามงาน และประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทราบว่างานนั้นเป็นไปตาม แผนงานหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร^{๓๙}

แฮร์ริสและเบลล์ (Harris and Bell) ได้เสนอทฤษฎีจำแนกบทบาทของผู้สอนใน การพัฒนาผู้เรียนหรือเยาวชนไว้ ๔ ประเภท โดยอาศัยการเปรียบเทียบวงดุริยางค์^{๔๐} คือ

๑) บทบาทผู้สอนในฐานะผู้แสดง (performer) โดยปกติผู้สอนมักถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เยาวชนพัฒนาเชิงปัญญาโดยการบรรยาย ผู้สอนจึงมีฐานะเหมือนผู้แสดงต่อหน้าผู้ชม คือ

^{๓๘}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **พุทธสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๗.

^{๓๙}สุชาติ รังสินันท์ อ้างใน วิรัช วิรัชนิการวรรณ, “บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๖).

^{๔๐}Harris, D. and Bell C., **Evaluating and assessing for learning**, London : Kegan Page, 1990 p, 17.

ต้องมีสไตล์การสอนที่ดึงดูดความสนใจได้เหมาะสมกับระดับความสามารถของผู้เรียน จัดสภาพแวดล้อมหรือฉากภายในห้องเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

๒) บทบาทผู้สอนในฐานะผู้ประพันธ์ (composer) ในบทบาทนี้ ผู้สอนพัฒนาประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถเตรียมการล่วงหน้าได้ จึงต้องมีการออกแบบ จัดอุปกรณ์ หนังสือ ตำรา ฯลฯ ตั้งแต่บทเรียนจนถึงการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยการสอน รวมถึงการวางวัตถุประสงค์ เลือกวิธีการสอน สารการสอนจนถึงการวัดผลและประเมินผล การบันทึกการสอน กำหนดความรับผิดชอบและบทบาทของผู้เรียน ซึ่งผู้สอนต้องมีความสามารถในการประมวลให้ได้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ เช่นเดียวกับการประพันธ์เพลง นั่นเอง

๓) บทบาทผู้สอนในฐานะวิทยากร (conductor) บทบาทนี้ สำคัญมากต่ออนาคตของผู้เรียน กล่าวคือ ผู้สอนสอนวิธีการค้นคว้าหาความรู้ให้แก่ผู้เรียน เป็นการนำทางให้ผู้เรียนรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เอง ในลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ในบทบาทนี้ผู้สอนต้องมีความรู้รอบ รู้จักสหสาขาวิชา เป็นผู้ให้คำปรึกษาและแนะแนว

๔) บทบาทผู้สอนในฐานะผู้วิเคราะห์ (analyzer) ในบทบาทนี้ ผู้สอนเป็นผู้วัดและประเมินความก้าวหน้าของพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน ให้ข้อมูลย้อนกลับเป็นระยะ ๆ ทั้งการประเมินรูป (formative) ละการประเมินรวม (summative evaluation) การให้คะแนนและการรับรองความสามารถของผู้เรียนในลักษณะการบ่งชี้สัมฤทธิ์ผลด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนทั้งโดยทางการและส่วนตัว

นิวคอมบ์ และ ดาร์เรดรอฟ (Newcomb and Dahredrof) ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทที่จำเป็นต้องกระทำ(เป็นข้อผูกพัน) กับบทบาทที่เลือกได้ว่าจะกระทำหรือไม่ และพฤติกรรมที่ห้ามมิให้กระทำไว้สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งเฉพาะบางตำแหน่ง^{๔๑}

บาร์เทล และ มาร์ติน (Bartal and Matin) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความคาดหวังตามแนวคิดของ วูม (Vroom) ประกอบด้วย ๓ ประการ คือ^{๔๒}

๑) ความคาดหวังในความพยายามต่อการกระทำ หรือ การปฏิบัติงาน หมายถึง

^{๔๑}Newcomb and Dahredrof, *Handbook of sociological theory*, (New York : Kluwer Academic Plenum Publishers), 2202, p, 233.

^{๔๒}Bartal, M.K., & Martin, C.D., ,อ้างใน มะแอน ราโอ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคาดหวังในการศึกษาต่อของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๑).

การที่บุคคลคาดหวังไว้ล่วงหน้าว่าตนเองพยายามต่อการกระทำพฤติกรรมได้ตามความสามารถแล้ว โอกาสที่จะกระทำสิ่งนั้นได้สำเร็จมีมาน้อยเพียงใด เป็นความคิดก่อนจะทำการสิ่งต่างๆ ว่าสามารถทำได้หรือไม่

๒) ความคาดหวังในการกระทำต่อผลลัพธ์หรือผลของการปฏิบัติงาน หมายถึง การที่บุคคลคาดหวังไว้ล่วงหน้าก่อนกระทำพฤติกรรมว่า ถ้าหากกระทำพฤติกรรมนั้นแล้วจะได้ผลลัพธ์แก่ตนเองในทางที่ดีหรือไม่

๓) ความคาดหวังในคุณค่าของผลลัพธ์หรือรางวัล หมายถึง คุณค่าจากผลของการกระทำที่เกิดแก่บุคคลที่แสดงพฤติกรรมนั้น

ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวยังมองในภาพรวมว่า คนเราทุกคนล้วนแต่มีความคาดหวังเสมอ ความคาดหวังจึงเปรียบเสมือนเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่ละบุคคลก็มีความคาดหวังไม่เท่ากันในแต่ละช่วงเวลา หรือ สถานการณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานะที่สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง

สรุปได้ว่าทฤษฎีของบทบาท เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกหรือการปฏิบัติงานในภารกิจที่รับผิดชอบให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานภาพ หรือ ตำแหน่ง สิทธิหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายจากสังคม ซึ่งเกิดจากความคาดหวังของบุคคล กลุ่มคน และสังคมอันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม และในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในสังคม บทบาทของพระสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพหรือตำแหน่ง สิทธิและหน้าที่ของพระสงฆ์ ในลักษณะที่สถานภาพของความเป็นพระสงฆ์จะเป็นสิ่งบ่งบอกถึงลักษณะบทบาทที่พระสงฆ์ได้แสดงออก เช่น พระสงฆ์ที่เป็นครูพระที่เข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน ที่มีบทบาทเป็นทั้งพระสงฆ์และครูพระที่เข้าไปเสริมสร้างพฤติกรรมของนักเรียน สร้างความมีศรัทธาและต้องสร้างบรรยากาศที่ดีกับนักเรียน แสดงออกตามปทัสถานของสังคมที่กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนและเยาวชนของชาติ

๒.๒.๔ ประเภทของบทบาท

ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดบทบาทไว้ว่า บุคลิกภาพแต่ละบุคคล จะมีผลต่อการแสดงบทบาทของบุคคลมาก โดยบุคคลจะเลือกบทบาทตรงกับบุคลิกภาพของตนเอง จะไม่แสดงบทบาทที่ขัดกับบุคลิกภาพของตนที่ไม่ถนัด บทบาทภายในกลุ่ม สมาชิกภายในกลุ่มจะมีบทบาทแตกต่างกันออกไป เช่น บทบาทของผู้นำ บทบาทของเลขานุการ บทบาทของประชาสัมพันธ์ หรือบทบาทของสมาชิก เป็นต้น บุคคลหรือหมู่คณะในสังคมจะแสดงบทบาทต่าง ๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลหรือหมู่คณะจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลหรือหมู่คณะนั้นได้

ตามความต้องการแต่ละประเภทหรือแต่ละอย่าง จึงมีผู้แบ่งลักษณะและประเภทของบทบาทไว้ดังต่อไปนี้

อรุณ รักธรรม ได้แบ่งบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท คือ^{๔๓}

๑) บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของบุคคล ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญญาในการปฏิบัติงาน

๒) บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งทางหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓) บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลอื่น หรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้นๆ

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ คือ^{๔๔}

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓) บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

อนันต์ เกตุวงศ์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับนักบริหารว่าควรมีบทบาทในสองลักษณะ คือ^{๔๕}

๑) บทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง เป็นผู้ที่สามารถวินิจฉัยปัญหาของระบบสังคมที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลง สามารถประเมินสิ่งจูงใจและสมรรถภาพที่จะก่อให้เกิดการ

^{๔๓}อรุณ รักธรรม, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘.

^{๔๔}จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗ – ๓๘.

^{๔๕}อนันต์ เกตุวงศ์, **บทบาทของศึกษานิเทศก์จังหวัด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๓๑ – ๓๒.

เปลี่ยนแปลง และสามารถประเมินสิ่งจริงใจและศักยภาพที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอยู่สามารถแนะนำสังคมเลือกเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

๒) บทบาทผู้นำหัวสมัยใหม่ หมายถึง เป็นผู้ปลูกฝังและยึดถือคตินิยม ที่จะช่วยให้เกิดภาวะทันสมัยขึ้น เป็นผู้จัดระบบทรัพยากรเพื่อใช้ตามเป้าหมายของการพัฒนาที่กำหนดไว้เป็นผู้เชื่อมกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมให้เข้ากันได้ และเป็นผู้ควบคุมกลไกการใช้อำนาจทั้งหลายในสังคม

พทยา สายหู สถานภาพและบทบาททางสังคมของบุคคลว่า เป็นเรื่องของตำแหน่งและหน้าที่ ซึ่งกำหนดความเป็นบุคคล ในขณะที่คนใดคนหนึ่งมีการกระทำทางสังคมเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับคนอื่นคนหนึ่งนั้น ซึ่งต่างฝ่ายย่อมปฏิบัติตามหน้าที่ของตน การกำหนดบทบาทสำหรับแต่ละสถานภาพของสังคม เกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันตามที่เห็นว่าสะดวกและเหมาะสมให้ประโยชน์ที่ต้องตอบสนองกันได้ การตกลงเช่นนี้เมื่อเวลาผ่านไปผู้อื่นเห็นพ้องด้วยดีและร่วมใช้ จึงกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่เอาอย่างและทำตามถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งบทบาทตามแต่ละสถานภาพทางสังคมนั้น มีการกำหนดไว้ ดังนี้^{๔๖}

- ๑) บทบาทในข้อตกลงของคู่กระทำสัมพันธ์กันในเรื่องนั้น ๆ
- ๒) บทบาทในกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียวกัน
- ๓) บทบาทในประเพณีธรรมเนียนั้น ๆ
- ๔) บทบาทในตัวกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ

ประกอบ มีโคตรกอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socielization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่จะมีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้^{๔๗}

๑. ความเข้าใจบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ
๒. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท
๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

เปลี่ยน พากเพียร ได้สรุปบทบาทผู้บริหารไว้ ๔ ประการ คือ^{๔๘}

^{๔๖}พทยา สายหู. กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖.

^{๔๗}ประกอบ มีโคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑).

^{๔๘}เปลี่ยน พากเพียร, “บทบาทหน้าที่ของศึกษานิเทศก์ตามความคิดเห็นของหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอและผู้บริหารโรงเรียน จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗).

๑) เป็นนักหุนนาล้างใหม่ เป็นผู้มืบทบพทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ซึ่งช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒) เป็นผู้แนะนำแนวทาง เป็นผู้ให้คำแนะนำปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ คอยช่วยเหลือและวิเคราะห์ความต้องการของบุคคลในองค์กร และให้ข่าวสารแนะนำผู้ตาม ทั้งนี้ความเชื่อถือในตัวผู้นำ จะอยู่ที่ความสามารถของผู้นำเอง

๓) เป็นผู้จัดการกิจกรรมขององค์กร เป็นผู้มีหน้าที่ในการก่อตั้ง และบำรุงรักษาให้องค์กรยังคงอยู่ถาวรตลอดไปมากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ในองค์กร เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กร ให้การสนับสนุนกิจกรรมของสมาชิกเป็นต้น

๔) เป็นสัญลักษณ์ ผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนเองในการทำงาน เมื่อเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาผู้ตาม และถือว่าเขาเป็นแบบอย่างแล้ว ผู้นำก็จะเพิ่มความกระตือรือร้นและกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติตาม เมื่อผู้นำลดบทบาทสัญลักษณ์ลงผู้ตามก็จะหันไปสนใจตนเองแทนความเป็นสัญลักษณ์ก็จะเสื่อมไป

เดโซ สวานานนท์ กล่าวว่า บทบาท อาจแบ่งได้ ๒ ประเภท คือ^{๔๙}

๑) บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตามที่แน่นอนตายตัว ยึดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้น ๆ อำนาจหน้าที่รับผิดชอบอาจจะมีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน

๒) บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดาแสดงได้ดีถึงฐานะของบิดา เป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันได้มากพอสมควรระหว่างบิดาแต่ละคน

ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ ๓ ประการ ดังนี้^{๕๐}

๑) การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมจริยธรรมจำแนกเป็น

๑.๑ การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรทุกระดับอายุให้ได้บวชตามประเพณีและหากผู้ที่มาบวชนั้นต้องศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์ และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

^{๔๙} เดโซ สวานานนท์, การยึดหลักทางศาสนาในการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทย และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐๒ – ๑๐๓.

^{๕๐} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย” (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๕, หน้า ๒๑๕ – ๒๑๖.

๑.๒ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญในวัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ตามประเพณีหรืองานในเทศกาลต่าง ๆ

๑.๓ บทบาทด้านการศึกษา

๑.๓.๑ การจัดการศึกษาภิกษุสามเณร จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๔๘๘ และจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๔๙๐

๑.๓.๒ การจัดสอนศาสนาแก่ประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ การสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและประชาชน การจัดตั้งและดำเนินการโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การจัดตั้งและดำเนินการสำนักวิปัสสนาต่าง ๆ งานเหล่านี้ล้วนชักนำเด็ก ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐานสร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

๑.๓.๓ การดำเนินกิจการคณะสงฆ์ เช่น การพระศาสนาของวัดของชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ เสริมสร้างคุณภาพของประชาชนสืบไป

๒. การสงเคราะห์ประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ตามคติพระพุทธศาสนามีดังนี้

๒.๑ การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ งานประเพณีส่วนรวม เช่น เทศกาลต่าง ๆ การทอดกฐิน ผ้าป่า สงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่นต่าง ๆ การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ

๒.๒ การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญบำเพ็ญกุศล เช่น การแนะนำพิธีการจัดการเครื่องใช้และเครื่องประกอบพิธี การให้ศีลและสรณะ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ การรับถวายทานต่าง ๆ การเทศน์ การอนุโมทนา ทั้งงานเอกชน ท้องถิ่น ส่วนราชการ ตลอดจนงานรัฐพิธีและพระราชพิธี

๒.๓ การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักแก่บุคคลที่มารักษาโรค

๒.๔ การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ แม้บางกิจการที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่มีคนจำนวนมากไม่น้อยเลื่อมใสศรัทธาเป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านขวัญกำลังใจ

๒.๕ การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด เช่น ศาลาการเปรียญเพื่อประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจกรรมบริหารหรือสงเคราะห์ประชาชน จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

๒.๖ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๒.๗ การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของตลอดจนเงินทองของผู้บริจาคแก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่นและยังมีการสงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่นแก่เอกชนและประชาชนอีกมาก

๓. การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาความปลอดภัยของชาติและกิจกรรมทางสังคมจิตวิทยา เช่น

๓.๑ ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การควรทำและการควรเว้นความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาลหรือผู้ปกครอง

๓.๒ ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น ช่วยสอนหนังสือ เผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนให้มาช่วยงานราชการ

๓.๓ สงเคราะห์ประชาชน ในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่

๓.๔ ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง เช่น ชักนำหรือเป็นศูนย์กลางให้ทางราชการ อำเภอบรรณลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขา การช่วยบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดให้โทษ

สมพงษ์ เกษมสิน บทบาทมีความสำคัญในการใช้เป็นแนวในการปฏิบัติให้สมาชิกของกลุ่มคาดหวังทำที่จากบทบาทของสมาชิกแต่ละคนได้สามารถแยกสมาชิกกลุ่มออกจากผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกกลุ่มได้ อีกทั้งอาจทำให้เกิดมีการบังคับให้สมาชิกแต่ละคนยอมรับและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนอีกด้วย^{๕๑}

มิลเลอร์ และคณะ (Miller et al) ได้กล่าวว่า โดยจำแนกบทบาทของผู้พัฒนาผู้เรียนเป็นประเภท ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้^{๕๒}

๑.บทบาทผู้บริหาร (Administrator) บทบาทนี้ จะเป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นที่ว่าผู้เรียนจะพัฒนาได้เต็มที่ภายใต้โครงการบริหารที่เอื้ออำนวย การจัดการที่ดีจะนำการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลตามเป้าหมายของโปรแกรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา ภาระงาน (Tasks) ของบทบาทนี้ ได้แก่

๑.๑ การวางแผน (Planning)

^{๕๑} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๔.

^{๕๒} Miller, R.I. and others, Major American higher education and challenges in the 21st century, London : Jess Kingsley, 1999, p, 17.

๑.๒ การจัดระบบระเบียบ (Organizing)

๑.๓ การจัดกำลังคน (Staffing)

๑.๔ การนำ (Leading)

๑.๕ การประเมิน (Evaluating)

๑.๖ การพัฒนา (Developing)

๒. บทบาทนักแนะแนว/ที่ปรึกษา (Counselor/Consultant) บทบาทนี้เป็นการป้องกันปราชญ์ปัญหาต่าง ๆ ของผู้เรียน อันอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ภาระงาน (Tasks) ของบทบาทนี้ ได้แก่

๒.๑ การวิเคราะห์ (Analysis)

๒.๒ การสังเคราะห์ (Synthesis)

๒.๓ การวินิจฉัย (Diagnosis)

๒.๔ การปฏิบัติการแก้ไข (Prognosis)

๒.๕ การแนะแนว (Counseling)

๒.๖ การติดตามผล (Follow-up)

บทบาทผู้บริหารเน้นองค์กร คือ สถานศึกษา ส่วนบทบาทนักแนะแนว/ที่ปรึกษานั้นเน้นแก่บุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เรียนหรือเยาวชน

๓. บทบาทนักการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน (Student Development Educator) บทบาทของผู้สอนประเภทนี้สะท้อนความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับการเรียนรู้และการพัฒนาการของมนุษย์ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ทั้งด้านสติปัญญา วัฒนธรรม อารมณ์ กายภาพ จริยธรรม และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นั่นคือ บทบาทผู้สอนในการพัฒนาผู้เรียนอย่างสมบูรณ์ ภาระงาน (Tasks) ของบทบาทนี้ ได้แก่

๓.๑ ประเมินสถานภาพปัจจุบันของผู้เรียนเพื่อเป็นฐานในการพัฒนา

๓.๒ ตั้งเป้าหมายการพัฒนาของผู้เรียนแต่ละคน หรือแต่ละชั้น ฯลฯ

๓.๓ วางแผนโปรแกรมและการสอน

๓.๔ ประเมินผลและให้ข้อมูลย้อนกลับ และ

๓.๕ บันทึกพัฒนาการของผู้เรียน

กิจกรรมเพื่อพัฒนาตามบทนี้ อาจเป็นไปได้ใน ๔ รูปแบบ คือ

ก. วิชาที่สอนตามหลักสูตร

ข. วิชาเสริมเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง โดยอาจจะไม่มีคะแนนก็ได้

ค. กิจกรรมการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เช่น ทักษะศึกษา

ง. โอกาสสำรวจและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มนอกชั้นเรียนในสถานศึกษา

เช่น ชมรมต่าง ๆ

๔. บทบาทผู้ออกแบบสิ่งแวดล้อม (Environmental Designer) ผู้พัฒนาเยาวชนอาศัย บทบาทนี้ในการปรับสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้สนองต่อความต้องการของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยเน้นการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา ภาระงาน (Tasks) คือ การออกแบบและวางแผนตลอดจนจัดการให้สิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้เกิดองค์ประกอบสำคัญ ๆ ต่อการพัฒนาผู้เรียน ๓ องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ คือ

๔.๑ โอกาส (Opportunities)

๔.๒ ทรัพยากร (Resources)

๔.๓ รางวัล (Rewards)

สรุปว่าบทบาทของแต่ละประเภทรูปแบบนั้นเป็นผลสืบเนื่องที่มีแบบของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าควรปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ และตำแหน่งหน้าที่ บทบาทที่จริงนั้น เป็นผลแห่งปฏิกริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสภาพของบุคคลที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ ที่ซึ่งมีการแสดง บทบาทแตกต่างกันตามหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนศีลธรรม

๒.๓.๑ ความเป็นมาของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

จากสภาพวิถีชีวิตของชาวไทยในปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเบี่ยงเบนทางพฤติกรรม คือ ละเลยในคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษาให้หลงผิดและมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปในทางไม่พึงประสงค์ เช่น ขาดระเบียบวินัยเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ทะเลาะวิวาท มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และขาดวินัยในการดำเนินชีวิต ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเร่งด่วนในการปลูกฝังกล่อมเกลาด้วยหลักธรรมทางศาสนาเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้มีสำนึกผิดชอบชั่วดี มีสติพิจารณาไตร่ตรอง มีจิตใจใฝ่ดีและมีพลังใจที่เข้มแข็ง

กรมการศาสนาได้พิจารณาเห็นว่า การที่จะปลูกฝังกล่อมเกลาเยาวชน สร้างภูมิคุ้มกันชีวิตที่ดี ควรเริ่มจากการเรียน การศึกษา โดยเฉพาะวิชาศีลธรรมหรือวิชาทางศาสนา ยังขาดแคลนครูประจำที่มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาสอน ต้องอาศัยครูในสาขาวิชาอื่นภายในโรงเรียนมาช่วย

สอน บางโรงเรียนอาราธนาพระสงฆ์มาช่วยสอนเป็นพิเศษ แต่ก็ไม่ได้จัดอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ในอดีตที่ผ่านมาจำนวนครูพระที่มีความสามารถในการศึกษามีน้อย ไม่เพียงพอที่จะสอนที่จะสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนได้ทุกแห่ง กรมการศาสนาจึงริเริ่มโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๔๒ เป็นต้นมา แล้วเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๖ โดยข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่าง กระทรวงวัฒนธรรมกับกระทรวงศึกษาธิการ ในการสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปสอนในโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา ซึ่งในระยะแรก รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จำนวน ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระที่เข้าไปสอนในสถานศึกษาระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน ๘๐๐ รูป โดยมีวัตถุประสงค์แรกเริ่มคือ^{๕๓}

๑. เพื่อจัดพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้นักเรียนในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา

๒. เพื่อให้นักเรียน นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

๓. เพื่อปลูกฝังให้นักเรียน นักศึกษา มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถนำความรู้และคุณธรรมไปบูรณาการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมและมีความสุข

อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินงานพบว่า สถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มีความต้องการพระในโรงเรียน โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ไม่น้อยกว่า ๕๘,๐๗๓ รูป จากการสำรวจพบว่าโรงเรียนวิถิพุทธ จำนวนมากกว่า ๑๐,๐๐๐ แห่งกว่าโรงเรียน มีความต้องการพระสงฆ์ไปให้ความรู้แก่นักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นในปีงบประมาณ ๒๕๔๘ จึงได้เพิ่มพระสอนศีลธรรมให้ครอบคลุมสถานศึกษาทั่วประเทศ ในอัตราส่วนพระ ๑ รูป ต่อ ๑ ตำบล โดยจะขยายเพิ่มอีก ๔,๐๐๐ รูป เป็นการนำร่อง และได้เสนอของบประมาณงบกลางจากรัฐบาลเพื่ออุดหนุน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของพระรูปละ ๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๙๖,๐๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี และงบประมาณอีกจำนวนหนึ่งเพื่อการจัดทำหนังสืออุปกรณ์การเรียนการสอน การพัฒนาศักยภาพการสอน การติดตามประเมินผล

ตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการ ฯ ได้มีพัฒนาการโดยลำดับ อาทิ การได้รับอนุมัติงบกลางจากคณะรัฐมนตรี เพื่ออุดหนุนโครงการพระสอนศีลธรรม จากครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๘ จำนวน ๔,๐๐๐ รูป ครั้งที่ ๒ วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๙ จำนวน ๖,๐๐๐ รูป และครั้งที่ ๓ วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๕๐ ได้รับอนุมัติเพิ่มเป็นจำนวน

^{๕๓} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคุณธรรมจริยธรรม, คู่มือการดำเนินการตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ปีงบประมาณ ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)), ๒๕๔๙, หน้า ๕.

๑๐,๐๐๐ รูป อีกทั้งประมาณการณ์ในปี พ.ศ.๒๕๕๑ จะได้รับอนุมัติเป็น ๒๐,๐๐๐ รูป เช่นกัน ในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๐ ให้โอนงบประมาณ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ให้กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการ และได้มอบให้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาดำเนินการจัด เข้าในพันธกิจประเภทงานให้บริการวิชาการแก่ชุมชน โดยได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๕ หน่วยงาน ดังนี้^{๕๔}

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพระสงฆ์ที่มีความพร้อมและมีพระที่สอนอยู่ในสถานศึกษาต่าง ๆ อยู่แล้ว

๒) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีศึกษานิเทศก์ และสถานศึกษา/โรงเรียนที่มีความต้องการพระสอนฯ

๓) กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลโครงการ ฯ มาแต่เริ่มแรก

๔) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีผู้อำนวยการพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ ส่งเสริมพระสอน ฯ ที่เข้าไปทำการสอนในโรงเรียน

๕) ภาคคณะสงฆ์ทั้ง ๑๘ ภาค มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดซึ่งปกครองดูแลพระ สอน ฯ ทั่วประเทศ

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมจกโร) ได้กล่าวถึง โครงการพระสอนศีลธรรมใน โรงเรียนนี้ ได้นำเอาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนามาเป็นแกนกลางในการดำเนินการ กล่าวคือ พระพุทธศาสนา คือระบบพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลที่ดีเลิศ โดยเริ่มต้นจากการละเว้นไม่กระทำการ เบียดเบียนตนและผู้อื่น มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การบำเพ็ญประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น พระพุทธศาสนามีหลักการอันแน่วแน่โดยมีศีลธรรมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ไว้แล้วอย่างครบถ้วน สมบูรณ์ มีจุดยืนในการปฏิบัติการประกาศสั่งสอนของพระพุทธศาสนาในอดีตปัจจุบันและอนาคตที่ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่มุ่งสั่งสอนประชาชนดำเนินชีวิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา โดยมีพระภิกษุ ผู้ประพจน์ดีปฏิบัติชอบเป็นผู้นำทางการศึกษาและปฏิบัติชอบ ที่มีความประพจน์ที่สามารถสร้างแรง

^{๕๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, “คู่มือปฏิบัติงาน โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน”, เข้าถึงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๓ <<http://www.krupra.net/v2/files/download/Handbook%20for%20Krupra.doc>>.

บันดาลใจให้เด็กและเยาวชนที่พบเห็นเกิดการยอมรับนับถือศรัทธา ถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี^{๕๕}

พระครูวินัยธรวัลลก โกวิโล (โหรวิชิต) ได้กล่าวถึง โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๐ ได้พบอุปสรรคมากมายในการดำเนินการ ถึงแม้โครงการนี้ได้มีการเริ่มต้น วางกฎระเบียบแสดงเป็นคู่มือไว้สำหรับการปฏิบัติงานที่ร่วมกันระหว่างผู้เป็นเจ้าของโครงการ สถานศึกษา และหน่วยงานที่สนับสนุนมาดีอยู่แล้วก็ตาม เมื่อภาระงานและงบประมาณได้ย้ายมาอยู่ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยได้จัดรูปแบบการบริหารโครงการให้เป็นของมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะ ดำเนินการและจัดระเบียบธุรการไปพร้อม ๆ กัน เมื่อสิ้นปีงบประมาณ ๒๕๕๑ มหาวิทยาลัยต้องการประเมินผลโครงการโดยวิธีการจัดสัมมนา รับฟังข้อคิดเห็น จากพระสอนศีลธรรมทุกภูมิภาคและครูพี่เลี้ยง รวมทั้งผู้สนับสนุนที่เกี่ยวข้อง^{๕๖}

ปรีชา กันธิยะ ได้กล่าวถึง การดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีความคาดหวังว่าจะเป็นโครงการที่สร้างคุณประโยชน์ต่อสังคม โดยต้องการใช้โครงการนี้ให้เข้าไปมีส่วนผลักดันสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ด้วยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) มีพระที่จะนำหลักธรรมคำสอนผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษาทั่วประเทศ ซึ่งประโยชน์สูงสุดที่จะได้รับ คือ ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมจากพระภิกษุสงฆ์โดยตรง และผลจากการวิจัยของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่าเป็นโครงการที่ดี มีผลทำให้เด็กปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นไปในทางที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน เป็นการลงทุนในโครงการที่คุ้มค่ามาก เพราะในภาพรวม พระสามารถตอบสนองนโยบายรัฐบาลได้ดี^{๕๗}

รองศาสตราจารย์ พรชูลี อาชาวำรุง และคณะ “โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน” หมายถึง การดำเนินการคัดสรร ฝึกอบรม และสนับสนุนทางการบริหารจัดการ และงบประมาณให้พระสงฆ์เข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษาตอนปลาย

^{๕๕} พระพรหมวชิรญาณ(ประสิทธิ์ เขมังกโร), “คำนิยม” ใน คู่มือครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ปีงบประมาณ ๒๕๔๙, สำนักงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.), ๒๕๕๐, หน้า ก.

^{๕๖} พระครูวินัยธรวัลลก โกวิโล(โหรวิชิต), รายงานการสัมมนา พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ หจก. สามลดา), ๒๕๕๑, หน้า คำนำ.

^{๕๗} ปรีชา กันธิยะ, คู่มือโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (การเรียนการสอน) ปีงบประมาณ ๒๕๕๐, รวบรวมโดย สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้าคำนำ.

มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนอาชีวศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) โดยความร่วมมือตามข้อตกลงความร่วมมือระหว่างกระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมการศาสนาเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการนี้มีระยะเวลาดำเนินการระหว่างเดือนพฤษภาคม – เดือนกันยายน ๒๕๕๘^{๕๘}

๒.๓.๒ การรับสมัครและการคัดเลือกพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

การรับสมัคร และการคัดเลือกพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้^{๕๙}

๑) กรมการศาสนา กำหนดจำนวนพระสอนศีลธรรมในหน(การปกครองของคณะสงฆ์) จังหวัด และระดับการศึกษาในสถานศึกษา

๒) กรมการศาสนา ประกาศรับสมัครพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนประจำปี

๓) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด จัดทำใบสมัครตามที่แนบท้ายประกาศการรับสมัครพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๔) สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศ รับสมัครพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยร่วมมือกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในการจัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกในการรับสมัคร เช่น เป็นเจ้าหน้าที่รับสมัคร ตรวจสอบเอกสารการรับสมัคร รวบรวมรายชื่อพระสงฆ์ที่สมัครเพื่อรายงานเจ้าคณะจังหวัด

๕) เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการพิจารณาคัดเลือกพระสงฆ์ เพื่อคัดเลือกเป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้แล้วเสร็จ โดยดำเนินการ ดังนี้

๕.๑) คัดเลือกจากผู้สมัครที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามประกาศของกรมการศาสนา

๕.๒) ในกรณีที่มีผู้สมัครเกินจำนวนที่กำหนด ให้เจ้าคณะจังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการคัดเลือกประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัดที่มีอาวุโสสูงทางสมณศักดิ์เป็นประธานและเจ้าคณะจังหวัดที่มีอาวุโสรองลงมาเป็นรองประธาน ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา ศึกษาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิในเขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวนตามความเหมาะสม โดยมี

^{๕๘} รองศาสตราจารย์ พรชูลี อาชาวำรุงและคณะ, รายงานฉบับย่อ โครงการศึกษาวิจัยการศึกษา ทบทวนโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๙), หน้า ๕.

^{๕๙} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, คู่มือการดำเนินงานตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.), ๒๕๕๘), หน้า ๗๑ – ๗๒.

ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นฝ่ายเลขานุการ ให้คณะกรรมการดังกล่าวพิจารณาโดยมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

(๑) การพิจารณาคัดเลือกผู้สมัครที่ดำเนินการสอนอยู่ในสถานศึกษาในตำบล อำเภอ จังหวัดนั้น ๆ ก่อน หากยังมีจำนวนเกินให้พิจารณาจากผลงาน และประสบการณ์ของผู้สมัคร

(๒) พิจารณาคัดเลือกผู้สมัครที่สำเร็จจากการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย หากมีจำนวนเกินให้พิจารณาจากผลงาน และประสบการณ์ของผู้สมัคร

(๓) พิจารณาคัดเลือกผู้สมัครที่ผ่านการอบรมครูสอนพระพุทธศาสนาตามมติมหาเถรสมาคม ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกระทรวงศึกษาธิการ หากมีจำนวนเกินให้พิจารณาจากผลงาน ประสบการณ์ของผู้สมัคร

(๔) เมื่อพิจารณาตามข้อ (๑) ถึง (๓) แล้วยังไม่ครบตามจำนวนที่ประกาศให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ

๖) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจัดทำประกาศผล การคัดเลือกพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนของแต่ละจังหวัด โดยเจ้าคณะจังหวัดลงนามประกาศผลแต่งตั้ง

๗) ผู้สมัครรายงานตัว โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจัดทำทะเบียนประวัติ และแจ้งพระสงฆ์ที่ได้รับการคัดเลือกเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ในจังหวัดที่กำหนดเป็นสถานที่ประชุม จังหวัดที่กำหนดให้จัดประชุม

๒.๓.๓ คุณสมบัติของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ตามประกาศกรมการศาสนา เรื่องรับสมัครพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผู้สมัครจะต้องมีคุณสมบัติ^{๖๐} ดังนี้

๑) สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก หรือ ประโยค ๑ – ๒ ขึ้นไป หรือ

๒) สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย) หรือ

๓) เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นตรีขึ้นไป

ในกรณีจังหวัดที่ไม่มีพระภิกษุมิคุณสมบัติตามข้อ ๑ ถึงข้อ ๓ หากมีความจำเป็นที่จะต้องมีการแต่งตั้งพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้อยู่ในดุลยพินิจของเจ้าคณะจังหวัด

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๑} ได้กล่าวว่า พระสอนศีลธรรมควรคำนึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น คำนึงถึงจริต ๖^{๖๒} และรู้ระดับความสามารถของ

บุคคล ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเมื่อก่อนเสด็จออกประกาศพระศาสนาว่า “เหล่าชนที่มีจุลีในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตาก็มี ที่มีอาการทรมาก็มี ที่จะสอนให้รู้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกตระหนักรู้ถึงโทษร้ายในปรโลกอยู่ก็มี ทั้งนี้มีอุปมาเหมือนดังกอบูลหรือกอบูนพริก” ต่อจากนั้นได้ทรงยกดอกบัว ๔ เหล่า ขึ้นมาเปรียบ ที่พระองค์ตรัสไว้ในที่อื่นดังนี้

๑. ดอกบัว ๔ เหล่า ดังนี้

๑) บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า อุคฆฏิตัญญู เทียบกับบัวพื้นน้ำ พอรับสัมผัสมีสระวันก็จะบาน ณ วันนั้น

๒) บุคคลผู้สามารถจะรู้เข้าใจ ได้ต่อเมื่อได้อธิบายความพิสดารออกไป เรียกว่า วิปจิตัญญู เทียบกับบัวปริมน้ำ จักบานต่อไปในวันรุ่ง

๓) บุคคลผู้พอจะหาทาง ค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการให้เข้าใจได้ต่อ ๆ ไป เรียกว่า เนยยะ เทียบกับงามใต้พื้นน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ ไป

๔) บุคคลผู้แก้ปัญหา มีดวงตามืดสนิท ยังไม่อาจให้บรรลุคุณธรรมได้ในชาตินี้ เรียกว่า ปทปรมะ เทียบกับบัวจมอยู่ใต้พื้นน้ำ จักเป็นรักษาแห่งปลาและเต่า

๒. ปรับวิธีสอนให้เหมาะสมกับบุคคลแม้สอนเรื่องเดียวกันแต่อาจใช้วิธีที่แตกต่างกัน

๓. ผู้สอนต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุขงาม ความเกรงใจแห่งอินทรีย์ หรือญาณ (ปริปากะ) ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วย ว่าเขาควรจะได้เรียนอะไรแค่ไหน เพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้นควรให้เขารู้ได้หรือยัง

๔. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง

๕. สอนโดยให้ผู้เรียนรู้สึก ว่า ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความรู้ ความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรี ซึ่งจำเป็นมากในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีเป็นประจำ เป็นรูปแบบของการถาม – ตอบ อาจแยกได้ดังนี้ ๑) กระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ชี้ข้อคิดให้แก่เขาส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ที่ตนเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้ชี้แนะเข้าสู่ความรู้ ในการนี้ ผู้สอนมักกลายเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบ ๒) มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งเนื้อหาเพื่อหาความรู้ไม่ใช่มุ่งแสดงภูมิหรือข่มกัน

๖. เอาใจใส่บุคคลที่ควรให้ความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามกาลเทศะและเหตุการณ์

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖ – ๗๗.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓.

^{๒๒} ขุมหา.(ไทย) ๒๙/๗๒๗/๔๓๕.

๗. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยกว่าที่มีปัญหา

สมน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึง ความมุ่งหมายในการสอนศีลธรรมไว้โดยแยกเป็นข้อ ๆ ดังนี้ คือ^{๖๓}

- ๑) เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจในหลักศาสนา และหลักธรรมของศาสนา เห็นคุณค่าของศาสนาอย่างลึกซึ้ง
- ๒) สร้างสำนึก (Concept) ทางศีลธรรม ซึ่งจะมีต่อเจตคติและต่อพฤติกรรมของตน
- ๓) เพื่อปูพื้นฐานคุณธรรมทางจิตใจให้กับนักเรียน ให้สามารถนำหลักศีลธรรมไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้
- ๔) เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักคิด เปรียบเทียบและตัดสินใจว่า สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดควรทำ สิ่งใดควรเว้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพระสอนศีลธรรม

๒.๔.๑ ความหมายของพระสอนศีลธรรม

พระสอนศีลธรรมในที่นี้หมายถึงพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สอนนักเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องศีลธรรม ด้วยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการปฏิบัติตนได้ถูกต้องเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี โดยคณะสงฆ์ได้ส่งพระสอนศีลธรรมที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอน เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่โรงเรียน โดยเฉพาะในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นอีกอำเภอนึ่งที่มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนระดับอำเภอมือง ในเชิงรูปแบบของครูพระสอนศีลธรรมให้กับนักเรียนในสถานศึกษา ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพระสงฆ์ที่เป็นครูพระสอนศีลธรรมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา ดังมีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่าครูไว้ ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ มาตรา ๔ ได้ให้ความหมายว่า ครู หมายถึง บุคลากรวิชาชีพซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอน และการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาของรัฐและเอกชน^{๖๔}

^{๖๓}สมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไตรธรรมสาร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๑.

^{๖๔}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า ครู หมายถึง ผู้สั่งสอน, ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์^{๖๕}

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู ได้กำหนดระดับคุณภาพของครูตามมาตรฐานวิชาชีพครูไว้ ๓ ระดับ คือ^{๖๖}

ระดับที่ ๑ ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอโดยพิจารณาจาก

๑. การแต่งกายสุภาพเรียบร้อยเหมาะสมกับกาลเทศะ
๒. การใช้วาจาสุภาพ
๓. มีความประพฤติเรียบร้อย
๔. มีความเมตตากรุณาต่อผู้เรียน
๕. รับผิดชอบปฏิบัติงานอย่างขยันขันแข็ง

ระดับที่ ๒ ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีอย่างสม่ำเสมอให้คำแนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องในลักษณะสร้างสรรค์ ตลอดจนสอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอน โดยพิจารณาจาก

๑. การให้คำแนะนำ
๒. การเชิญชวนให้ปฏิบัติ
๓. การแก้ไขข้อบกพร่อง
๔. การสอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอน

ระดับที่ ๓ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีจนผู้เรียนเกิดศรัทธาและปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดีเลือกสรรแล้วเป็นปกตินิสัย โดยพิจารณาจาก

๑. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมของครูในสถานศึกษา
๒. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตัดสินใจเลือกพฤติกรรมของตนเอง
๓. เสริมแรงทางบวกแก่ผู้เรียน
๔. เผยแพร่วิธีการที่ถูกต้องในการสร้างคุณธรรม

พระมหาดิศร ถิระโส ได้ให้ความหมายว่า ครู หมายถึง ผู้เชิดชูศิษย์ที่จมอยู่ในความโง่เขลาให้ขึ้นสู่ความฉลาดปราดเปรื่อง ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยากรแก่ศิษย์โดยเปิดเผยไม่อำ

^{๖๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๒๒๕.

^{๖๖}สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู, คู่มือเส้นทางวิชาชีพครู, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ฯ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๙ – ๑๑๐.

พรางความรู้ มิปิดบังซ่อนเร้นไว้ และผู้เลิศลอย คือ เเด่นด้วยวิद्याปรากฏแก่ศิษย์เหมือนดวงอาทิตย์เด่นด้วยแสงสว่างเห็นปรากฏแก่ชาวโลก^{๖๗}

รองศาสตราจารย์ พรชูลี อาชาวำรุง และคณะ กล่าวว่า ครูพระ หมายถึง ครูพระในโครงการของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม^{๖๘}

ไกรนุช ศิริพูน กล่าวว่า ครูเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ดังนั้น ครูจะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมแก่นุชนรุ่นใหม่ ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังต้องพยายามปรับปรุงความสามารถให้ศิษย์ในการที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกด้วย^{๖๙}

สรุปความว่าครูในที่นี้ หมายถึงครูที่เป็นพระสอนศีลธรรมที่จะสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นำพาแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมของนักเรียนที่ไม่ดีและที่ประพฤติดีแล้ว ส่วนนักเรียนที่ไม่ดีให้เป็นคนดีมีคุณภาพให้ได้ สำหรับนักเรียนที่ดีอยู่แล้วให้ประพฤติดียิ่งขึ้นไปกว่า โดยเฉพาะพระสอนศีลธรรมที่เข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนโดยใช้หลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา สำหรับคำว่าพระสอนศีลธรรมหมายถึงเป็นทั้งพระสอนและพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ในการสอนศิษย์ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจหรือสงสัยบางเรื่องในพระพุทธศาสนาที่สอนสืบต่อกันมานาน พระสอนศีลธรรมเปรียบเหมือนเป็นแม่พิมพ์ที่หล่อหลอมให้ความรู้ประจำตัวทั้งคุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรม ตลอดจนสอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอนและนำไปปฏิบัติตาม ประพฤติตนเป็นคนดีของสังคมประเทศชาติและอนาคตที่ดีต่อไป

๒.๔.๒ หน้าที่และคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรม

หน้าที่และคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรม คือ เครื่องหมายและศักดิ์ศรีของของความเป็นพระสงฆ์ที่เป็นหนึ่งในสามรัตนะ เป็นตัวแทนของสถาบันพุทธศาสนามีหน้าที่สั่งสอนศาสนิกชนทั้งหลาย โดยการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ได้เดินทางไปในสถานบันการศึกษา ระดับนักเรียนชั้นประถมศึกษา ตรงที่ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่นักเรียนสามารถรับรู้และเรียนรู้ได้เรียนปฏิบัติตามในเรื่องของหลักธรรม เพราะพระสงฆ์จะนำหลักคุณธรรมหรือศีลธรรมที่ถูกต้อง ดังนั้น หน้าที่และคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรม จึงหมายถึง พระสงฆ์ผู้ที่เป็นพระสอนศีลธรรมใน

^{๖๗} พระมหาอดิสร ธิรสโล, **คุณธรรมสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๖๘} รองศาสตราจารย์ พรชูลี อาชาวำรุงและคณะ, **รายงานฉบับย่อ โครงการศึกษาวิจัยการศึกษา ทบทวนโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

^{๖๙} ไกรนุช ศิริพูน, **ความเป็นครู**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล นิยมวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๓.

โรงเรียนและมีความเข้าใจอันถูกต้องตามหลักศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งมีหน้าที่สิ่งที่ดีชี้ให้เห็นความดีงามของความรู้ในทางศาสนาพุทธของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สำหรับหน้าที่ประจำตัวของพระสงฆ์ที่เป็นพระสอนศีลธรรมที่ดี มีนักวิชาการ ได้กล่าวดังนี้

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)^{๗๐} กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงมีความว่า ผู้สอนที่ดีมีคุณภาพนั้นจะต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้ฟังเป็นอันดับแรก ผู้สอนจะต้องเป็นมิตรที่ดีต่อผู้เรียนต้องมีความกรุณาต่อผู้เรียนเป็นพื้นฐานก่อน จึงจะอบรมสั่งสอนถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้และผู้เรียนก็ต้องมีความเคารพยำเกรงต่อผู้สอน โดยถือว่าเป็นครูอาจารย์ผู้ให้ความรู้ หากผู้สอนต้องการอยากจะเป็นครูที่ดีจะต้องมีองค์คุณแห่งกัลยาณมิตร ๗ ประการประจําใจ

องค์คุณแห่งกัลยาณมิตรของผู้สอน ๗ ประการ คือ^{๗๑}

๑. ปิโย เป็นคนที่น่ารัก คือ สร้างความสนิทสนมเป็นกันเองต่อผู้เรียน สามารถเข้าไปนั่งในจิตใจของผู้เรียนได้ ชวนให้ผู้เรียนอยากเข้าใกล้ เพื่อเข้าไปปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ได้

๒. ครุ เป็นคนที่น่าเคารพ คือ มีความประพฤติดีงาม สมควรที่จะปฏิบัติตามเป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้เกิดศรัทธาน่ากราบไหว้บูชา ทำให้เกิดความวางใจเมื่อเข้าใกล้

๓. ภาวนีโย เป็นคนที่น่ายกย่อง เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถหลาย ๆ ด้าน ทำให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจในตัวครูผู้สอนและอย่างเอาอย่าง

๔. วัตตะ รู้จักพูด คือ ใช้คำพูดชี้แจงยกเหตุผลให้ผู้ฟังเข้าใจได้แจ่มแจ้งสิ้นความสงสัย ให้ความสนใจคอยแนะนำว่ากล่าวตักเตือนชี้แนะ และเป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วัจะณักขะโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์จากศิษย์ หรือแม้กระทั่งคำด่า คำสบประมาท ที่เป็นคำหยาบคาย หรืออดทนต่อคำซักถาม ไม่แสดงอาการเสียอารมณ์ ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะตอบปัญหา

๖. คัมภีรญจะ เกะถัง กัตตา มีความสามารถอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ และเรื่องที่ยากก็สามารถอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น มีความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ เป็นอย่างดีไม่ติดขัดในปัญหา

๗. โน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำศิษย์ไปในทางที่เสียหาย ครูที่ดีจะไม่ชักจูงศิษย์ทางเสื่อมเสีย ไม่ให้ออกนอกทางของพระพุทธศาสนา และตัวครูเองก็ต้องประพฤติ

รองศาสตราจารย์ พรชูลี อาชาวํารุง และคณะ ได้กล่าวว่า หน้าที่สำหรับครูพระสอนศีลธรรม^{๗๒} มีดังนี้

๑. ให้มีพันธสัญญาในการปฏิบัติหน้าที่ครูพระ เพื่อประโยชน์ของนักเรียนอย่างแท้จริง ถ้าไม่มีเวลาไม่ควรรับงาน

๒. ให้ตระหนักถึงความสำคัญและมีความจำเป็นที่ถือว่าเป็นศาสนกิจ เป็นกิจของสงฆ์

๓. ศึกษา พัฒนาตนเอง ทั้งทางด้านสาระพุทธศาสนา วัฒนธรรมไทย และวิธีการสอน ให้ทันสมัยรุดหน้าอยู่เสมอ และสอบรับประกาศนียบัตรวิชาชีพครูพระ (ถ้ามี) ให้ได้ก่อนรับงานสอน

๔. รับรู้ลักษณะงานของตนว่าเข้าโครงการเพื่อสอนศีลธรรมและไม่รับงานอื่น เช่น สอนภาษาอังกฤษ เป็นต้น

๕. ให้นักเรียนปฏิบัติจริงเป็นหลัก

๖. ให้ข้อมูลย้อนกลับทันที (ขณะเกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเด็กในโรงเรียน)

๗. ใช้ความศรัทธาจากผู้เรียน ศึกษาปัญหาและแนะแนวปฏิบัติที่เหมาะสมกับระดับวุฒิภาวะแก่นักเรียน

๘. จัดกลุ่มครูพระในละแวกเดียวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง

๙. กำกับดูแลการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง ไม่เคลื่อนคลาดไปสู่การเชื่อไสยศาสตร์ นรก สวรรค์ ฯลฯ

๑๐. นักเรียนควรปลูกฝังศรัทธาในจริยวัตรของครูพระ ตลอดจนมีเข้าถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นสำคัญ

๑๑. ทำการสอนโดยไม่เห็นแก่เหนื่อย

ศาสตราจารย์ อำไพ สุจริตกุล ได้กล่าวถึงลักษณะของครูที่พึงปรารถนาว่า ควรจะถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติที่สำคัญ ๓ ประการ คือ^{๗๓}

๑. มีความรู้ ได้แก่ ความรู้ในวิชาการทั่วไป ความรู้ในเนื้อหาวิชาที่จะสอน ความรู้ในวิชาครู และความรู้ในหน้าที่ และงานของครูทุกประการ

๒. มีทักษะในการสอน และการปฏิบัติงานครู ได้แก่ จำแนกออกเป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นหลายประการ เช่น อธิบายเก่ง สอนเก่ง สอนสนุก ใช้สื่อ หรือ อุปกรณ์เสมอ จัด

^{๗๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗.

^{๗๑} อย.สตตจ.(ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗ - ๕๘.

^{๗๒} พรชูลี อาชาวำรุง (รองศาสตราจารย์) และคณะ, **รายงานฉบับย่อ โครงการศึกษาวิจัย การศึกษาทบทวนโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๗.

^{๗๓} ศาสตราจารย์ อำไพ สุจริตกุล, **คุณธรรมครูไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓.

กิจกรรมสร้างบรรยากาศให้น่าเรียน เร้าพฤติกรรม และชี้แนะแนวทางในการศึกษาจนนำไปสู่การดำเนินงานที่ถูกต้อง โดยใช้นวัตกรรม หรือ เทคโนโลยีที่ทันสมัย เป็นต้น

๓. มีคุณธรรมนิยม ได้แก่ คุณธรรมของครู จริยธรรม และคตินิยมในความเป็นครู เช่น ภาควิชาที่ได้อบรม มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู รักการสอน พอใจที่ได้ทำประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของศิษย์ ช่วยพัฒนานักเรียน และสังคมตลอดจนวิญญูณแห่งความเป็นครู เป็นต้น

เฮสซง และวีคส์ (Hessong and Weeks) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูไว้^{๗๔} ดังนี้

๑) เป็นผู้มีความรอบรู้ (Being Knowledge able) มีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการต่างๆ ซึ่งได้ศึกษาเล่าเรียนมาอย่างดี มีความแม่นยำในวิชาที่สอนตลอดจนวิชาการอื่น ๆ ตามสมควร

๒) เป็นผู้มีความอารมณ์ขัน (Being Humorous) คือ เป็นผู้ที่สามารถสอดแทรกอารมณ์ขัน หรือทำให้การสอนสนุกสนาน

๓) เป็นผู้มีความยืดหยุ่นผ่อนปรน (Being Flexible) การมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือปรับเปลี่ยนสภาพการณ์ให้เหมาะสมกับการสอนได้ ครูจำเป็นต้องรู้จักการยืดหยุ่นในการอบรมสั่งสอนสามารถปรับแผนการเรียนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างดี

๔) เป็นผู้มีความตั้งใจทำงานให้ถึงที่สุด (Being Upbeat) เป็นผู้ที่ยินดีในภารกิจทางการสอน จะไม่มองว่าการสอนเป็นเพียงภารกิจที่ต้องรับผิดชอบเท่านั้น แต่จะยินดีเมื่อได้สอน อุทิศเวลาให้กับงานที่ทำอย่างเต็มที่

๕) เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ (Being Honest) ความซื่อสัตย์จริงใจเป็นสิ่งที่ทำให้ศิษย์เกิดความเชื่อถือไว้วางใจ และมั่นใจที่จะปฏิบัติ หรือกระทำตามคำสั่งสอนของครู

๖) เป็นผู้มีความชัดเจน (Being Clear and concise) สามารถทำให้ผู้ที่สัมพันธ์ด้วยเข้าใจได้รวบรัดชัดเจน เป็นผู้มีความสามารถในการสื่อสารทั้งการใช้ภาษาพูด และภาษาเขียน นอกจากนี้ การปฏิบัติหน้าที่การงานใด ๆ ก็ต้องปฏิบัติด้วยความชัดเจนโปร่งใส ถูกต้องตามหลักการ และระเบียบแบบแผนของราชการ

๗) เป็นคนเปิดเผย (Being Open) คือ เป็นคนที่ไม่ทำตัวลึกลับเจ้าเล่ห์ ไม่หน้าไหว้หลังหลอก เต็มใจเปิดเผยให้ผู้อื่นรับรู้ รู้จักยอมรับความคิดของผู้อื่นด้วยความเข้าใจการกระทำของตนเอง

^{๗๔}เฮสซง และวีคส์ (Hessong and Weeks), **Introduction to Educaton**, (New York : Mcmilland Publishing, 1987) อ้างอิงใน อีริคส์ อัครบวร, ความเป็นครูไทย, (กรุงเทพมหานคร : ก.พลพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๖ – ๖๗.

๘) เป็นผู้มีความอดทน (Being Patient) เป็นผู้มีความเพียรพยายาม หรือ ขยันขันแข็ง สำหรับครูต้องมีคุณสมบัติข้อนี้มากเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะอดทนในเรื่องอื่น ๆ แล้ว ยังต้องอดทนต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ของศิษย์อีกด้วย

๙) เป็นแบบอย่างที่ดี (Being a Role Model) ครูเป็นบุคคลที่ต้องกระทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อศิษย์และสังคม ศิษย์ต้องมีแบบอย่างที่ถูกต้องดีงาม เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๑๐) เป็นผู้สามารถประยุกต์ทฤษฎีไปปฏิบัติได้ (Being Able to Relate Theory to Practice) การนำเอาความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนไปใช้ให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพนั้นบางครั้งสภาพการจริงไม่เหมือนกับทฤษฎีที่เรายกมา ครูต้องสามารถประยุกต์ทฤษฎีไปใช้ได้อย่างเหมาะสม

๑๑) เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Being Self Confident) การกล้าตัดสินใจโดยสามารถเลือกวิถีทางที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ หรือ วิถีทางที่ดีที่สุดในการกระทำต่าง ๆ ครูต้องสามารถพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง โดยการสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการสอนให้มากที่สุด ครูต้องเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนสอนด้วย

๑๒) เป็นผู้มีความสามารถในศิลปวิทยาการหลาย ๆ ด้าน (Being Diversified) ครูที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีความรู้ และความสามารถในวิทยาการอื่น ๆ ด้วย ความรู้พิเศษเป็นความสามารถเฉพาะตัวที่จะช่วยให้ผู้ประกอบวิชาชีพครูอาจจะต้องใช้เพื่อช่วยให้งานในหน้าที่ครูมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ความรู้พิเศษ เช่น ความสามารถทางเครื่องยนต์กลไก ความรู้ในการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ความสามารถทางงานศิลปะ เป็นต้น

๑๓) เป็นผู้แต่งกายเหมาะสม และมีสุขอนามัยส่วนบุคคลดี (Being Well Groomed and Having Personal Hygiene) ผู้ประกอบวิชาชีพครูต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย และสะอาด อยู่เสมอ สวมใส่เสื้อผ้าถูกกาลเทศะเหมาะสมกับความเป็นครู หรือ แต่งกายตามรูปแบบที่ทางสถานศึกษากำหนด นอกจากนี้ อนามัยส่วนบุคคลของครูก็เป็นสิ่งสำคัญ ทั้งสุขภาพทางร่างกาย และจิตใจ สุขภาพของครูมีผลให้การสอนประสบความสำเร็จด้วยดี

๒.๔.๓ บุคลิกภาพที่สำคัญของพระสอนศีลธรรม

พระสงฆ์ที่เข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนนั้น เพื่อให้นักเรียนได้รู้และได้เข้าใจในศาสตร์และศิลป์หลักธรรม ที่พระสอนศีลธรรมมอบให้ในมุมมองของนักเรียนหรือพระผู้สอนโดยเฉพาะทางหนึ่งทางใดก็ดีเมื่อพบเห็น ก็ต้องมีบุคลิกภาพทางกายทางวาจาและจิตใจที่ดีในสายตาของครูและนักเรียน และสำหรับพระสอนศีลธรรม เมื่อพบนักเรียนในห้องเรียนหรือในช่วงโมงเรียนจะทำให้ นักเรียนมีความเชื่อมั่นและความมั่นใจได้ สร้างศรัทธาแรงใจแก่ผู้พบเห็น และพระสอนศีลธรรมต้องมีบุคลิกภาพที่สำคัญของ “ครูพระ” อยู่ ๔ ด้าน^{๗๕} คือ

๑. บุคลิกภาพทางกาย
๒. บุคลิกภาพทางอารมณ์
๓. บุคลิกภาพทางสังคม
๔. บุคลิกภาพทางสติปัญญา

บุคลิกภาพที่สำคัญของครูพระสอนศีลธรรมจากความสำคัญใน ๔ ประเภทที่กล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้น จะต้องมียอดประกอบความงามของครูพระสอนศีลธรรมที่จะช่วยให้ครูพระดูดีในสายตาของนักเรียนที่เข้าไปสอนอีกประเภทหนึ่ง คือความงาม ๔ อย่าง ดังนี้^{๗๖}

๑. ความงามร่างกายต้องตา
๒. ความงามวาจาต้องใจ
๓. ความงามภายในยอดเยี่ยม
๔. ความงามเปี่ยมด้วยความรู้

๒.๔.๔ บทบาทของพระสงฆ์ที่สอนศีลธรรมในปัจจุบัน

ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาแก่ชุมชน ศาสตร์หลายแขนงมีการเรียนการสอนอยู่ที่วัดโดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูผู้รอบรู้และเป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้นำระบบจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามา จึงมีโรงเรียนซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่มารับบทบาทในการจัดการศึกษาแก่ชุมชนแทนพระสงฆ์และวัด ด้วยประชาชนเห็นห่างจากวัดและพระสงฆ์มากขึ้น กระทั่งปัจจุบัน ได้มีการเล็งเห็นความสำคัญของการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และคำสอนในพระพุทธศาสนา จึงได้นำพระสงฆ์เข้าสู่โรงเรียน เพราะย่อมเป็นการง่ายกว่าที่จะนำเด็กนักเรียนเข้าสู่วัดโดยตรง ดังนั้น พระสงฆ์จึงกลับมามีบทบาทในการส่งเสริมฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่

^{๗๕} สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : นวสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐๔.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๔.

เยาวชนอีกครั้ง ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์สอนศีลธรรมระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ – ๖ กลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง ดังต่อไปนี้

พระราชวรมนี(ประยูร ธมฺมจิตโต)^{๗๗} ได้กล่าวถึงบทบาทของครูพระสอนศีลธรรมตามหลักการของพระพุทธเจ้าโดยสรุปไว้ว่า การสอนที่ดีมี ๔ ประการหรือ ๔ ส. ดังนี้^{๗๘}

ส.ที่ ๑ สันทัสสนา แจ่มแจ้ง คือ สอนให้เด็กเข้าใจแจ่มแจ้งเหมือนเห็นกับตาตัวเอง ซึ่งครูต้องมีปัญญาก่อนจึงจะสอนเด็กให้มีปัญญาตามได้ ครูต้องเข้าใจในเรื่องที่ตนสอนอย่าสอนในเรื่องที่ตนไม่เข้าใจ

ส.ที่ ๒ สมาทปนา จุงใจ การสอนที่ดีต้องมีผลทางเจตคติหรือพฤติกรรม คือ จุงใจให้เด็กน้อมรับเอาไปใช้ในชีวิตประจำวัน ถ้าเป็นการสอนศีลธรรม ครูต้องให้เด็กสมาทาน คือ เห็นดีเห็นชอบถือเป็นตัวแบบ เกิดค่านิยมที่ดีงาม

ส.ที่ ๓ สมุตเตชนา แก่ล้าวกล้า ครูต้องให้กำลังใจด้วยการยกย่องตัวอย่างบุคคลผู้ประสบความสำเร็จหรือครูเองทำให้ดูเป็นแบบอย่าง

ส.ที่ ๔ สัมปัทสนา ร่าเริง เรียนแล้วไม่เครียด มีความสุข สนุกในการเรียน เด็กมีส่วนร่วมในกิจกรรม มีอารมณ์คล้อยตามบทเรียน ไม่เบื่อหน่าย แม้ในวิชาธรรมก็ไม่เบื่อหน่าย

รองศาสตราจารย์ยันต์ ชุ่มจิต ได้กล่าวไว้ว่า ครูเป็นผู้ที่นำความรู้ที่ได้จากการค้นคว้าทดลองทางการศึกษา และจิตวิทยาไปทดลองใช้ในการเรียนการสอน เพื่อหาความเหมาะสมและพัฒนาให้ดีขึ้น งานของครูส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาในกระบวนการเรียนการสอน โดยมีจุดมุ่งหมายปลายทางที่สำคัญยิ่ง คือ “การพัฒนาคน” ซึ่งในการพัฒนาคน จะต้องเริ่มโดยการพัฒนาเยาวชนของชาติก่อน ซึ่งงานสำคัญของครูต่อการพัฒนาเยาวชน ได้แก่^{๗๙}

๑) การให้ความรู้ในวิชาการ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาเล่าเรียน หรือ การประกอบอาชีพ

๒) การให้ความรู้สึกร หมายถึง การพยายามทำให้เยาวชนมีความสำนึกว่า อะไรดีอะไรไม่ดี สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์เหล่านี้ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ครูต้องพยายามกระทำควบคู่กับการให้วิชาความรู้ทั่วไป

^{๗๗}พระราชวรมนี(ประยูร ธมฺมจิตโต), เอกสารการบรรยายกรมวิชาการ,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕ – ๑๘.

^{๗๘}ที.สี.๙/๑๙๘/๑๖๑.

^{๗๙}รองศาสตราจารย์ ยันต์ ชุ่มจิต, การศึกษาและความเป็นครูไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์), ๒๕๔๔, หน้า ๒๓๘ - ๒๔๑.

๓) การให้ความคิด หมายถึง ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การรู้จักคิดเพื่อแก้ปัญหา ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ และสังเคราะห์ รู้จักประเมินการกระทำ และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

บทบาทของครูต่อการพัฒนาเยาวชนถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญมาก ครูจะทำหน้าที่ในฐานะเป็นวิศวกรสังคมได้สมบูรณ์มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการพัฒนาเยาวชน กล่าวคือ ถ้าครูสร้างคนไปในรูปแบบใด สังคมก็จะเป็นแบบนั้น เพราะคนคือผู้สร้างสังคมอีกทอดหนึ่ง ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า เยาวชนนั้น คือ ผู้สร้างโลกในอนาคต เดียวนี้เป็นเยาวชนอยู่ ศึกษาอยู่ เสร็จแล้วก็จะบันดาลโลกในอนาคตให้เป็นอย่างไร ถ้าเยาวชนดีถูกต้อง ก็จะเป็นกาลให้โลกน่าอยู่น่าอยู่ ให้มีแต่สันติสุข ฉะนั้น เยาวชนมีความสำคัญในข้อที่ว่า โลกในอนาคตนั้นมันขึ้นอยู่กับเยาวชนในปัจจุบัน

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาสาระในการถ่ายทอด

๒.๕.๑ เนื้อหาสาระของวิชาพระพุทธศาสนา

ปัจจุบันนี้มีหลายหน่วยงานได้เข้ามามีบทบาทช่วยสอนเสริมนักเรียนในโรงเรียน พร้อมทั้งทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและประเทศชาติคู่กัน เรื่องศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม เป็นการ ให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตามอย่างมีคุณภาพในสังคม โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมมือกันกำหนดหลักสูตรเนื้อหาสาระของวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเฉพาะนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ ในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง

๒.๕.๒ สารพระพุทธานุศาสนนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔^{๙๐} ดังนี้

มาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา ศิลธรรม และวัฒนธรรม

สาระที่ ๑ : ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม มาตรฐาน ๓ ข้อ คือ

มาตรฐาน ส ๑.๑ : เข้าใจ ประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส ๑.๒ : ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส ๑.๓ : ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

เมื่อวิเคราะห์ดูแล้ว เราจะพบว่ามาตรฐานทั้งสามมีจุดเน้นต่างกันนั่นคือมาตรฐาน ส ๑.๑ เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา(Knowledge) มาตรฐาน ส ๑.๒ เน้นให้ผู้เรียนมีค่านิยมที่ดีงามและมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา (Attitude) และมาตรฐาน ส ๑.๓ เน้นให้ผู้เรียนประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมและศาสนพิธี ทั้งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต(Process)

มาตรฐานทั้งสามข้อนี้พอจะเทียบได้กับไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ดังนี้

มาตรฐาน ส ๑.๑ เน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นเรื่องของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้ปรากฏแก่คนอื่น มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิศีลสิกขาซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องศีลคือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย

มาตรฐาน ส ๑.๒ เน้นเรื่องการพัฒนาคุณธรรมที่ดีเช่น สมาธิ ศรัทธา มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิจิตตสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องจิตคือคุณสมบัติที่ดีภายในจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสมาธิ

^{๙๐}ปรีชา กันธิยา, “โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (การเรียนการสอน) ปีงบประมาณ ๒๕๕๐”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

มาตรฐาน ส ๑.๓ เน้นเรื่องการพัฒนาความรู้ซึ่งรวมทั้งความรู้ความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและความเห็นที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าโลกียสัมมาทิฏฐิ มาตรฐานนี้เทียบได้กับอภิปญญาสิกขาซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องปัญญา

เมื่อเทียบเคียงกันอย่างนี้แล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่จะให้ได้มาตรฐานทั้งสามข้อต้องเป็นการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา^{๘๑}

๒.๕.๓ คำอธิบายสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔

ศึกษา วิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ สร้างความคิดรวบยอด นำภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพปัญหาชีวิต สภาพแวดล้อม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนัก และเห็นคุณค่าในเรื่องต่อไปนี้

พระพุทธ เกี่ยวกับ ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน พุทธประวัติ สรุปรูปพุทธประวัติเกี่ยวกับการตรัสรู้ ประกาศธรรมโปรดขุททิลโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระอัครสาวก แสดงโอวาทปาฏิโมกข์^{๘๒} ชาดก เรื่องกุกกุสสกชาดก^{๘๓} มหาอุกกุสสกชาดก^{๘๔} วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วิธีปฏิบัติตนและการเข้าร่วมกิจกรรมในวันมาฆบูชา วิสาขบูชา วันอัฐมิบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันธรรมสวนะ ศึกษา วิเคราะห์ คุณค่าของศาสนวัตถุ และศาสนสถานในท้องถิ่น

พระธรรม เกี่ยวกับ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง พระรัตนตรัย (ศรัทธา ๔) พระพุทธ (พุทธคุณ ๓) พระธรรม (หลักกรรม) และพระสงฆ์ (ศีล สมาธิ ปัญญา) โอวาท ๓ การไม่ทำชั่ว (เบญจศีล) ทำความดี (เบญจธรรม สุจริต ๓ พรหมวิหาร ๔ กตัญญูทศเวทิต่อประเทศชาติ มงคล ๓๘ ในเรื่องเคารพ ถ่อมตน ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน) และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ (บริหารจิต และเจริญปัญญา) พุทธศาสนสุภาษิต คือ สุขา สงฆสส สามคคี (ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข) โลโกปตถมภิกขา เมตตา (เมตตาธรรมคำจุนโลก) พระไตรปิฎก ความหมายของพระไตรปิฎก เรื่องนำรู้จากพระไตรปิฎก พระโมคคัลลานะเรียนวิชาแก่งว่ง^{๘๕} ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา คือ อุเบกขา อัญญาอุเบกขา การบริหารจิต และเจริญปัญญา ฝึกสวดมนต์ไหว้พระสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และแผ่เมตตา ความหมายของสมาธิ และปัญญา วิธีปฏิบัติ และ

^{๘๑}พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ขอบฟ้าแห่งความรู้กับผลงานด้านการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร พิมพ์ที่ : หจก.สามลดา) ๒๕๔๘, หน้า ๑๔๙ - ๑๕๐.

^{๘๒}ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๘๓}พ.ช.(ไทย) ๒๗/๘๑ - ๘๔/๑๗๓ - ๑๗๔.

^{๘๔}พ.ช.(ไทย) ๒๗/๔๔ - ๖๑/๔๒๙ - ๔๓๒.

^{๘๕}อง.สตต.(ไทย) ๒๓/๖๑/๑๑๖ - ๑๑๙.

ประโยชน์ของการบริหารจัดการ และเจริญปัญญา ฝึกการยืน เดิน นั่ง และนอนอย่างมีสติ ฝึกการกำหนดรู้ความรู้สึกเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส และสัมผัสสิ่งที่มากระทบ ฝึกให้มีสมาธิในการฟัง การอ่าน การคิด การถาม และการเขียน

พระสงฆ์ เกี่ยวกับ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา เรื่องพระอรุณเวลกัสสปะ หน้าที่ชาวพุทธ อาณัติของการสวดมนต์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวัด การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่วัด การเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมพระพุทธศาสนา ๑ วันในโรงเรียน การเข้าค่ายพุทธบุตร และการเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและนำสู่การปฏิบัติ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ฝึกปฏิบัติมารยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระภิกษุ การยืน การเดิน และการนั่งที่เหมาะสมในโอกาสต่าง ๆ และศึกษากรณี ชาวพุทธตัวอย่าง เรื่องสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชมราชชนนี และชาวพุทธตัวอย่างในชุมชน ศาสนพิธี เกี่ยวกับการอาราธนาศีล อาราธนาธรรม และอาราธนาพระปริตร ระเบียบพิธีและการปฏิบัติตนในวันธรรมสวนะ การประพาส ปฏิบัติตนในศาสนพิธีและพิธีกรรมของชุมชนในท้องถิ่น

เพื่อให้เกิดความศรัทธาอย่างยิ่งต่อพระรัตนตรัย และรักการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประพฤติปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม และสามารถนำหลักธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงานอย่างมีคุณค่าต่อชีวิตตนเอง และสังคมโดยรวม^{๘๖}

๒.๕.๔ คำอธิบายสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕

ศึกษา วิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ สร้างความคิดรวบยอด นำภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพปัญหาชีวิต สภาพแวดล้อม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนัก และเห็นคุณค่าในเรื่องต่อไปนี้

พระพุทธ เกี่ยวกับ ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่าของชาติไทย เป็นหลักในการพัฒนาชาติไทย พุทธประวัติ สรุปรูปพุทธประวัติ เกี่ยวกับการเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ และพุทธกิจสำคัญอื่น ๆ ชาดก เรื่องจุฬเสฏฐิชาดก^{๘๗} วัณณาโรหชาดก^{๘๘} วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สรุปรูปความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์การเข้าร่วมกิจกรรม และหลักปฏิบัติในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันธรรมสวนะ ศึกษา วิเคราะห์ คุณค่าของศาสนวัตถุ และศาสนสถานในท้องถิ่น

^{๘๖}ปรีชา กันธิยา, “โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (การเรียนการสอน) ปีงบประมาณ ๒๕๕๐”, หน้า ๔๙ -๕๑.

^{๘๗}พ.ช. (ไทย) ๒๗/๒/๔.

^{๘๘}พ.ช. (ไทย) ๒๗/๖๐ - ๖๔/๒๑๐.

พระธรรม เกี่ยวกับ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง พระรัตนตรัย (ศรัทธา ๔) พระพุทธ (พุทธจริยา ๓) พระธรรม (อริยสัจ ๔ หลักกรรม) และพระสงฆ์ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) โอวาท ๓ ไม่ทำชั่ว (เบญจศีล อบายมุข ๔) ทำความดี (เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๓ อคติ ๔ กตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธศาสนา มงคล ๓๘ ในเรื่องใฝ่รู้ ใฝ่เรียน การงานไม่อาภูลอดทน) และทำจิตให้บริสุทธิ์ (บริหารจิตและเจริญปัญญา) พุทธศาสนสุภาษิต คือ วิริเยน ทุกขมจเจติ (คนพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร) ปณฺหา โลกสมิ ปชฺโชโต (ปัญญาคือแสงสว่างในโลก) พระไตรปิฎก การแบ่งพระไตรปิฎกเป็น ๓ ปิฎก คือ พระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก อสภพิราย ๔ ตัว^{๘๙} ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา คือ สันโดษ (ในสิ่งเสพเสวย) ไม่สันโดษ (ในกุศลธรรม) การบริหารจิตและเจริญปัญญา สวดมนต์ไหว้พระสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และแผ่เมตตา ความหมายของสมาธิ และปัญญา วิธีปฏิบัติและประโยชน์ของการบริหารจิต และเจริญปัญญา ฝึกการยืน เดิน นั่ง และนอนอย่างมีสติ ฝึกการกำหนดรู้ความรู้สึกเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส และสัมผัสสิ่งที่มากระทบ ฝึกให้มีสมาธิในการฟัง การอ่าน การคิด การถาม และการเขียน

พระสงฆ์ เกี่ยวกับ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา เรื่องพระโสณโกฬิวิสะ หน้าที่เขาพุทธ การจัดพิธีกรรมที่เรียบง่าย ประหยัด มีประโยชน์ และถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนสถาน การสร้างความสำนึกในประโยชน์และคุณค่าของการรักษาศีล การเข้าค่ายพุทธบุตรและการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มารยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ฝึกปฏิบัติในเรื่องการชวนช่วยและการมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนขณะประกอบพิธีกรรม การไหว้พระรัตนตรัย บิณฑบาต ครูอาจารย์ ผู้ที่เคารพนับถือและบุคคลตามตามฐานะ การกราบพระรัตนตรัย กราบบุคคลตามฐานะและการกราบศพ ศึกษากรณี ชาวพุทธตัวอย่าง เรื่อง สมเด็จพระสังฆราช (สา) อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ และชาวพุทธตัวอย่างในชุมชน ศาสนพิธี เกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำบุญงานมงคล พิธีถวายสังฆทาน การประพาดิปฏิบัติตนในศาสนพิธี และพิธีกรรมของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความศรัทธาอย่างยิ่งต่อพระรัตนตรัย และรักการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประพาดิปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม และสามารถนำหลักธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงานอย่างมีคุณค่าต่อชีวิตตนเอง และสังคมโดยรวม^{๙๐}

^{๘๙} อย.จตุกก(ไทย) ๒๑/๑๖๗ - ๑๖๘/๑๑๐.

^{๙๐} ปรีชา กันธิยา, “โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (การเรียนการสอน) ปีงบประมาณ ๒๕๕๐”, หน้า ๕๔ - ๕๕.

๒.๕.๕ คำอธิบายสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

ศึกษา วิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ สร้างความคิดรวบยอด นำภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพปัญหาชีวิต สภาพแวดล้อม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนัก และเห็นคุณค่าในเรื่องต่อไปนี้

พระพุทธ เกี่ยวับ ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ พุทธประวัติ สรุปรุพุทธประวัติ การปลงอายุสังขาร ปัจฉิมสาวก ปรีณิพพาน การถวายพระเพลิง แสงพระบรมสารีริกธาตุ สังฆนียสถาน ๔ ชาตก เรื่องที่ขิดโกศลชาตก^{๙๑} สัพพทาฐิชาตก^{๙๒} วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สรุปรุความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ การเข้าร่วมกิจกรรม และหลักปฏิบัติในวันมาฆบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันธรรมสวนะ ศึกษาวิเคราะห์ คุณค่าของศาสนวัตถุ และศาสนสถานในท้องถิ่น

พระธรรม เกี่ยวับ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง พระรัตนตรัย (ศรัทธา ๔) พระพุทธ (พุทธกิจ ๕) พระธรรม (อริยสัจ ๔ หลักกรรม) และพระสงฆ์ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) โอวาท ๓ ไม่ทำชั่ว (เบญจศีล อบายมุข ๖ อกุศลมูล ๓^{๙๓}) ทำความดี (เบญจธรรม กุศลมูล ๓^{๙๔} พละ ๔ คารวะ ๖ กตัญญูตเวทีต่อพระมหากษัตริย์ มงคล ๓๘ ในเรื่อง มีวินัย การงานไม่มีโทษ ไม่ประมาทในธรรม) และทำจิตให้บริสุทธิ์ (บริหารจิต และเจริญปัญญา) พุทธศาสนสุภาษิต คือ สจเจณ กิตติ ปโปติ (คนจะได้เกียรติด้วยสัจจะ) ยถาวาที ตถาการิ (พูดเช่นไร ทำเช่นนั้น) พระไตรปิฎก ลักษณะเฉพาะ และความสำคัญของพระไตรปิฎก เรื่องนำรู้จากพระไตรปิฎก หากินผิตถินยอมพินาศ^{๙๕} ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา คือ ตัณหา ฉันทะ การบริหารจิต และเจริญปัญญา สวตมณต์ให้วพระสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และแผ่เมตตา ความหมายของสมาธิ และปัญญา วิธีปฏิบัติ และประโยชน์ของการบริหารจิต และเจริญปัญญา ฝึกการยืน เดิน นั่ง และนอนอย่างมีสติ ฝึกการกำหนดรู้ความรู้สึกเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส และสัมผัสสิ่งที่มากระทบ ฝึกให้มีสมาธิในการฟัง การอ่าน การคิด การถาม และการเขียน

พระสงฆ์ เกี่ยวับ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา เรื่องพระราธะ หน้าทีชาวพุทธ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ ภายในวัด เขตพุทธาวาส – สังฆาวาส และการปฏิบัติตนที่เหมาะสม การเข้ารับการบรรพชาในพระพุทธศาสนา การเข้าค่ายพุทธบุตร การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มารยาทชาวพุทธ และการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ฝึกปฏิบัติในเรื่องการถวายของแก่

^{๙๑} ข.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๑๐ – ๑๑๕/๒๒๐.

^{๙๒} ข.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๘๒ – ๑๘๓/๑๑๔

^{๙๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๙๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๙๕} ส.มหา.(ไทย) ๑๙/๒๑๓/๓๗๒.

พระภิกษุ การปฏิบัติตนในขณะฟังธรรม การปฏิบัติตนตามแนวทางของพุทธศาสนิกชน เพื่อประโยชน์ต่อศาสนา และศึกษากรณี ชาวพุทธตัวอย่าง เรื่องพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และชาวพุทธตัวอย่างในชุมชน ทบพวน ศาสนพิธี เกี่ยวกับการอาราธนาศีล อาราธนาธรรม และอาราธนาพระปริตร พิธีทอดผ้าป่า พิธีทอดกฐิน ระเบียบพิธีในการทำบุญงานอวมงคล การประเพณีปฏิบัติตนในศาสนาพิธี และพิธีกรรมของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความศรัทธาอย่างยิ่งต่อพระรัตนตรัย และรักการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประเพณีปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม และสามารถนำหลักธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงานอย่างมีคุณค่าต่อชีวิตตนเอง และสังคมโดยรวม^{๙๖}

๒.๕.๖ ผลการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔

รู้ และเข้าใจ ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาดก หน้าที่ชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธ และการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ชาวพุทธตัวอย่าง การบริหารจัดการและเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี เห็นคุณค่าและศรัทธาในพระรัตนตรัย มินิสมัยดี เห็นคุณค่า และอนุรักษศาสนวัตถุ ศาสนสถานในท้องถิ่น มุ่งมั่นประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นศาสนิกชนที่ดี มีสติสัมปชัญญะ^{๙๗} และใช้ไตรสิกขาในการเรียนรู้ การทำงาน การอยู่ร่วมกัน และการดำเนินชีวิต^{๙๘}

๒.๕.๗ ผลการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕

รู้ และเข้าใจ ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาดก หน้าที่ชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธ และการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ชาวพุทธตัวอย่าง การบริหารจัดการและเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี เห็นคุณค่าและศรัทธาในพระรัตนตรัย มินิสมัยดี เห็นคุณค่า และอนุรักษศาสนวัตถุ ศาสนสถานในท้องถิ่น มุ่งมั่นประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมทาง

^{๙๖} ปรีชา กันธิยา, “โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (การเรียนการสอน) ปีงบประมาณ ๒๕๕๐”, หน้า ๖๑ – ๖๒.

^{๙๗} ส.มหา.(ไทย) ๑๙/๒๑๑/๓๖๘.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนิกชนที่ดี มีสติสัมปชัญญะ และใช้ไตรสิกขาในการเรียนรู้ การทำงาน การอยู่ร่วมกัน และการดำเนินชีวิต^{๙๙}

๒.๕.๘ ผลการเรียนรู้สาระพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

รู้ และเข้าใจ ประวัติ และความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พระไตรปิฎก เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาดก หน้าทีชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธ และการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ ชาวพุทธตัวอย่าง การบริหารจัดการ และเจริญปัญญา วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี เห็นคุณค่า และศรัทธาในพระรัตนตรัย มินิภัยดี เห็นคุณค่า และอนุรักษศาสนวัตถุ ศาสนสถานในท้องถิ่น มุ่งมั่นประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นศาสนิกชนที่ดี มีสติสัมปชัญญะ และใช้ไตรสิกขาในการเรียนรู้ การทำงาน การอยู่ร่วมกัน และการดำเนินชีวิต^{๑๐๐}

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สื่อประกอบการสอน

๒.๖.๑ ความหมายของสื่อการสอน

ยุคโลกาภิวัตน์โลกได้มีการพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ เปลี่ยนแปลง คือ ในปัจจุบันการเรียนการสอนเป็นไปในยุค IT นี้ จะมีสิ่งต่าง ๆ ประกอบกับการเรียนการสอนมากมาย เพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้าใจหลากหลายเพิ่มมากยิ่งขึ้น การใช้สื่อช่วยการสอน ได้แก่ โทรทัศน์ ซีดี (CD) ดีวีดี(DVD) อินเทอร์เน็ต แผนภูมิ รูปภาพ แผ่นพับ และสื่อจริง ๆ เป็นต้น ดังนั้นการเลือกสื่อการสอนที่เหมาะสมกับบทเรียนแต่ละบทเรียนระดับชั้นประถมศึกษาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง จะช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ ให้กับผู้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น ในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง ฉะนั้น โดยผู้วิจัยจึงได้รวบรวมเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการใช้สื่อประกอบการสอน โดยนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “สื่อการเรียนการสอน” ดังต่อไปนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า สื่อการศึกษา หมายถึง วิธีการ เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสื่อในการศึกษา^{๑๐๑}

พระครูสุนทรธรรมโสภณ(วิเชียร ปญฺญาวุฑฺฒ) ได้ให้ความหมายว่า สื่อการเรียนการสอน (Instructional Media) หมายถึง ตัวกลางที่ใช้เพื่อถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ อาจจะ

^{๙๙}อ้างแล้ว, หน้า ๕๕.

^{๑๐๐}อ้างแล้ว, หน้า ๖๒.

^{๑๐๑}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๒๐๐.

จากผู้สอน หรือ แหล่งความรู้อื่น ๆ ไปยังผู้เรียนนั่นเอง แหล่งความรู้อื่น ๆ หมายถึง วิทยาการ หรือ บุคลากรในชุมชนผู้ทรงความรู้ในด้านนั้น^{๑๐๒}

สนธิ ศรีสำแดง ได้ให้ความหมายว่า สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอน หมายถึง สื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสอนในการให้ข้อมูลทางวิชาการ^{๑๐๓}

กิดานันท์ มลิทอง ได้ให้ความหมายว่า สื่อการสอน หมายถึง สื่อชนิดใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผนภูมิ ภาพนิ่ง ฯลฯ ซึ่งบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุอุปกรณ์ทางกายภาพที่นำมาใช้ในเทคโนโลยีการศึกษา เป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือ หรือ ช่องทางสำหรับการทำให้การสอนของผู้สอนวางไว้เป็นอย่างดี^{๑๐๔}

จริยา เนียนเฉลย กล่าวว่า นักเทคโนโลยีการศึกษาจำแนกสื่อออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๑๐๕}

๑. สื่อวัสดุ ได้แก่ แผ่นโปร่งใส สไลด์ फिल्मสตริป แผ่นเสียง ม้วนเทป แผ่นข้อมูล เป็นต้น

๒. สื่ออุปกรณ์ ได้แก่ ประเภทเครื่องมือต่าง ๆ เช่น เครื่องฉายข้ามศรีษะ เครื่องฉาย สไลด์ เครื่องแผ่นเสียง เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องฉายวีดิทัศน์ เป็นต้น

สรุปความว่า การใช้สื่อประกอบการสอนนั้น เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นสื่อในการให้ข้อมูล เพื่อเป็นช่องทางในการสอนของผู้สอน ของการถ่ายทอดความรู้นั้นเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่ง ในการสอนหรือบรรยายเรื่องศีลธรรมในพระพุทธศาสนา การใช้สื่อประกอบการเรียนการสอนนี้ เป็นตัวช่วยที่ใช้เพื่อถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ อาจจากผู้สอน หรือ แหล่งความรู้อื่น ๆ ไปยังผู้เรียนนั่นเอง ซึ่งพระสอนศีลธรรมนำมาใช้ประกอบการบรรยาย เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ที่แปลก ๆ ใหม่ ๆ ให้แก่นักเรียน ซึ่งจะไม่สร้างความเบื่อหน่ายให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้ยังสร้างความรู้และสร้างประสบการณ์อีกต่างหาก เพราะว่าสื่อบางชนิดเช่น โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผนภูมิ แผ่นพับ ภาพนิ่ง วีดิโอ ซีดี อินเทอร์เน็ต เป็นต้น นับว่ามีประโยชน์ต่อวิชาที่เรียนอย่างมาก โดยเฉพาะนักเรียน

^{๑๐๒} พระครูสุนทรธรรมโสภณ(วิเชียร ปญญาวุฑโฒ), **หลักการสอน**, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ในพระราชูปถัมภ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔.

^{๑๐๓} สนธิ ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๗.

^{๑๐๔} กิดานันท์ มลิทอง, **เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๔.

^{๑๐๕} จริยา เนียนเฉลย, **เทคโนโลยีการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อกรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๕), หน้า ๔ - ๕.

ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ กลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัด
อ่างทอง

๒.๖.๒ ความสำคัญของการใช้สื่อประกอบการสอนของพระสอนศีลธรรม

ความสำคัญของการใช้สื่อประกอบการสอนในชั้นเรียนที่พระเข้าไปสอนนั้น เป็นเครื่องมือของพระสอนศีลธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้การเรียนการสอนนั้นมีหลายรูปแบบ ถ้าพระสอนไม่มีสื่อเป็นเครื่องมือสอนก็อาจจะทำให้บรรยากาศสอนพูดเขียนอ่านสอนให้นักเรียนฟังแบบเดิมๆ เราต้องพัฒนาการสอนสร้างความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ให้เข้ามาสู่ระบบประยุกต์ในโลกปัจจุบันที่มีการพัฒนาไปแบบก้าวกระโดด ทั้งที่หลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นยังมีคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะเยาวชนนักเรียนระดับประถมศึกษาอยู่ในระหว่างที่เรียกว่าหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งความเป็นวัยรุ่นที่เป็นกลุ่มเสี่ยง เรื่องสื่อนี้มีนักวิชาการนำเสนอไว้หลากหลายตามทัศนะที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาพอสรุป ได้ดังนี้

พระปลัดสามารถ ธมฺมธำโร (ชีวะพฤกษ์) ได้กล่าวว่า สื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จัก คือ การจัดงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง การสนับสนุนการศึกษาและทุนการศึกษา งานอบรมบาลีก่อนสอบ คณะสงฆ์ ภาค ๑๔ การสนับสนุนการก่อสร้างสถานที่ราชการต่าง ๆ ในบริเวณวัด เช่น สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา โรงพยาบาลเมตตาประชารักษ์(วัดไร่ขิง) และการก่อสร้างสะพานมงคลรัฐประชานุกุล (วัดไร่ขิง) การทำงานของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สร้างจิตสำนึกให้พุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในสื่อกิจกรรมของวัดไร่ขิง ในระดับปานกลาง ค่อนข้างเป็นที่น่าพอใจ^{๑๐๖}

ระวีวรรณ วุฒิประสิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อว่า^{๑๐๗} ดังนี้

๑) ปรัชญาทางการศึกษาเปลี่ยนไป โดยที่ปัจจุบันนี้ปรัชญาทางการศึกษาซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนได้รู้จักค้นคว้าหาความรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเองให้ได้รับประสบการณ์ตรงให้มากที่สุด ดังนั้น สื่อการสอนจึงเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น

๒) ความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการมีมากขึ้น ผู้เรียนจึงต้องมีความรู้ และประสบการณ์ที่กว้างขวางขึ้น โดยใช้เวลาให้น้อยลง สื่อการสอนจึงเข้ามาช่วยในเรื่องของเวลา และความเข้าใจได้

^{๑๐๖} พระปลัดสามารถ ธมฺมธำโร (ชีวะพฤกษ์), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺโญ)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(ธรรมนิเทศ)*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๐๗} ระวีวรรณ วุฒิประสิทธิ์ และคณะ, *หลักการสอน*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การศึกษาสำหรับครูทางวิทยุไปรษณีย์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๖.

๓) สื่อการสอนช่วยให้ครูสามารถจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้เหมาะสมตามความแตกต่างของแต่ละบุคคล รวมทั้งเหมาะสมกับพัฒนาการ ความต้องการ และความสนใจของผู้เรียน

๒.๖.๓ หลักเกณฑ์ในการเลือกการใช้สื่อประกอบการสอน^{๑๐๘}

๑. ต้องเหมาะสมกับระดับชั้น และวัยของผู้เรียน
๒. ต้องตรงจุดมุ่งหมายของบทเรียน
๓. ต้องใช้ได้ไม่ยากนัก และไม่เสียเวลานานเกินไป
๔. ต้องตรงตามความต้องการ และความสนใจของผู้เรียน เพราะจะทำให้ผู้เรียนอยากรู้ อยากเห็น
๕. ต้องตรงตามความเป็นจริง เพื่อที่ผู้เรียนจะได้เรียนรู้สิ่งที่ถูกต้อง
๖. ต้องสัมพันธ์กับความรู้เก่าของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ และง่ายขึ้นนั่นเอง
๗. ควรเป็นวัสดุราคาเบา หาง่าย ปลอดภัย คุ้มค่า
๘. ต้องช่วยเสริมทักษะ และสร้างคุณค่าในการเรียน
๙. ควรอยู่ในสภาพดี และใช้การได้ดี

๒.๖.๔ การใช้สื่อประกอบการสอนสำหรับพระผู้สอนศีลธรรม

การใช้สื่อสำหรับพระผู้สอนศีลธรรมในโรงเรียน ต้องพัฒนาการให้มีประสิทธิภาพส่วนตัวแล้ว ต้องมีการจุดสนใจหรือจุดขายอีกต่างหาก เป็นตัวช่วยเพิ่มเติมการสอนในชั้นเรียนหรือในห้องเรียน ด้วยการสร้างบรรยากาศของห้องเรียนให้ดีขึ้น หรือทำให้นักเรียนหันมาสนใจในการสอน หรือการสอนของเราอย่างตั้งใจฟังเขียนเรียนรู้หลักธรรมให้มาก ทั้งนี้พระสอนศีลธรรมต้องคำนึงการสอนด้วยสื่ออย่างง่าย ๆ สอนนักเรียนดูฟังเขียนอ่านให้เข้าใจง่าย ๆ และเรียนรู้ได้ดี สร้างความสนใจความอยากเรียนรู้ที่แปลก ๆ และความเชื่อมั่นที่รับรู้ ที่จักต้องได้รับการปลูกฝัง เรียนรู้ และพัฒนาตนเอง ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของเยาวชนตั้งแต่ระดับชั้นเรียนประถมศึกษา และการร่วมในสังคม อีกด้วยดังนี้^{๑๐๙}

๑) ครูพระผู้สอนมีสื่อการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาที่เข้าใจง่ายและมีประสิทธิภาพ ทำให้การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนามีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^{๑๐๙} พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไพฑูริย์ ธรรมโชติ), “คู่มือสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา”, (ปทุมธานี : โรงพิมพ์วัดพระธรรมกาย), ๒๕๕๒, หน้า ๔.

๒) ช่วยสร้างความมั่นใจในการเรียนการสอนให้น่าสนใจและเข้าใจในวิชาทางพระพุทธศาสนาที่มีเนื้อหามากมายได้

๓) ครูพระผู้สอนใช้สื่อการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาสอนนักเรียน เพื่อลดและแก้ปัญหาการติดบายมุข ดิทยา หนีเรียน ไม่เคารพครูผู้สอนและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมตลอดจนฟื้นฟูศีลธรรมให้กลับคืนมาสู่เด็กและเยาวชนของชาติ เพื่อให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีต่อไปในอนาคต

๒.๖.๕ กลยุทธ์การใช้สื่อประกอบการสอน

จากที่กล่าวมาแล้ว สื่อการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ได้รับการออกแบบและจัดทำขึ้นตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และมีกลยุทธ์ในการนำไปใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอน รวมไปถึงประสิทธิผลการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยสามารถใช้ได้หลากหลายรูปแบบ ดังนี้^{๑๑๐}

๑) **ก่อนการสอนทุกครั้ง** ควรตรวจดูเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในบทเรียน จากนั้นดูที่ตารางการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรและเนื้อหาในวีซีดี แล้วเลือกวีซีดีแผ่นที่มีเรื่องตรงกับสาระการเรียนรู้ในบทเรียน และเปิดวีซีดีดูเพื่อศึกษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ

๒) **เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้แก่ผู้เรียน** ควรให้ผู้เรียนนั่งสมาธิก่อนเริ่มสอนทุกครั้ง เพราะจะทำให้ผู้เรียนมีจิตใจสงบ ผ่องใส ตั้งใจเรียนเพิ่มขึ้น โดยวีซีดีทุกแผ่นจะมีวิธีการฝึกสมาธิเบื้องต้นอยู่ด้วย โดยมีพระอาจารย์เป็นผู้สอน(ครูพระผู้สอน)ประมาณ ๑๐ นาที ดังนี้

- ในครั้งถัด ๆ ไป เปิดแผ่นวีซีดีไปพร้อม ๆ กับการนั่งสมาธิของผู้เรียนเพียง ๑ รอบก็ถือว่าเพียงพอแล้ว
- ในตอนท้ายของการนั่งสมาธิจะจบลงด้วยเพลงธรรมะเบา ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ว่ากำลังใกล้จะเลิกนั่งสมาธิแล้ว เมื่อจบเพลงผู้สอนสามารถหยุดวีซีดี แล้วเริ่มการเรียนการสอนต่อไป

๓) **ผู้สอนสามารถใช้วีซีดีตามหลักยุทธศาสตร์** การเรียนรู้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างความน่าสนใจ ให้กับบทเรียนในการนำเข้าสู่บทเรียน หรืออาจใช้ในชั้นเรียนประสบการณ์ เพื่อสอนเนื้อหาตามบทเรียนหรือหลักสูตร หรืออาจนำไปใช้ในชั้นสรุป เพื่อทบทวนเนื้อหาหรือองค์ความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วตั้งแต่ต้นจนจบก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการวางแผนการเรียนการสอนของผู้สอนเป็นสำคัญ

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

๔) เรื่องอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาสาระ สามารถใช้ได้หลากหลายรูปแบบ เช่น

แบบที่ ๑ เปิดวีซีดี (VCD) เลือกเฉพาะเรื่องที่ต้องการจะสอนในแต่ละครั้ง แล้วฉายรวดเดียวตั้งแต่ต้นจนจบ แล้วจึงเปิดวีซีดีและดำเนินกิจกรรมอื่นต่อไป ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมถามตอบ เนื้อหาสาระองค์ความรู้ในวีซีดีที่เพิ่งดูจบไป หรืออาจบรรยายเชื่อมโยงเข้าสู่สาระการเรียนรู้หรือ กิจกรรมหรือองค์ความรู้ใหม่ที่ต้องการสอนในครั้งนั้น

แบบที่ ๒ เปิดวีซีดี(VCD) ไปจนถึงตอนที่มีเนื้อหาสำคัญแล้วหยุดภาพเป็นช่วง ๆ เพื่อถามคำถามให้ผู้เรียนตอบ เป็นกิจกรรมที่ช่วยตอกย้ำองค์ความรู้ที่ดูในช่วงนั้น ๆ ก็จะช่วยเพิ่มความเข้าใจแก่ผู้เรียนได้มากยิ่งขึ้น หรือผู้สอนอาจอธิบายเพิ่มเติมเนื้อหาที่มีในตำราหรือหลักสูตร แล้วจึงดำเนินการฉายไปจนจบเรื่องนั้น ๆ

๕) **บทเพลง เป็นบทเพลงธรรมะ** มีเนื้อร้องที่เข้าใจง่ายและภาพที่สวยงาม ง่ายและสะดวกในการฝึกร้องและฝึกเต้นตามจังหวะ จนสามารถร้องเองได้อย่างน้อยคนละหนึ่งเพลง หรือแบ่งกลุ่มให้เลือก ๑ เพลงและฝึกเต้นเป็นกิจกรรมเข้าจังหวะ

๖) **ถ้าเป็นเนื้อหาสาระที่ต้องฝึกทักษะ** เช่น บทสวดมนต์ การเคารพพระรัตนตรัย หรือบุคคลที่ควรบูชา และมารยาทต่าง ๆ สามารถปฏิบัติตามวิธีโอเอสไอทีในวีซีดีตามขั้นตอน

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวัง

ความคาดหวังเป็นสิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลอื่น ๆ ในสังคมตามสถานภาพหรือตัวเราเองก็มีความคาดหวังเหมือนกันไม่ว่าจะทำสิ่งใดก็แล้วแต่ ขึ้นอยู่กับเหตุผลที่กระทำนั้น ๆ แต่ต้องเป็นไปในทางที่ดีถูกต้องและถูกใจ คือไม่ผิดศีลธรรมและกฎหมายทางบ้านเมือง ความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติ และประสบการณ์ของบุคคลแต่ละคน ตั้งแต่ในระดับชุมชนหรือสังคมต่าง ๆ และในความคาดหวังนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวทางของแต่ละคนอีกด้วย อย่างเช่นครูและนักเรียนกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ ก็มีความคาดหวังจากพระสอนศีลธรรมเหมือนกัน และพบว่ามินักวิชาการกล่าวไว้หลายท่าน ดังนี้

พระปลัดประสิทธิ์ สังข์สม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังที่มีต่อสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนนาร่อง และโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครศรีธรรมราช” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ด้านหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาทำให้ประพัตติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และปฏิบัติหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมมากที่สุด รองลงมาเมื่อเรียนสาระพระพุทธศาสนาแล้ว สามารถนำสาระพระพุทธศาสนาไปพัฒนาตนเองและสังคมให้ร่วมกันอย่างสันติสุข

ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่านักเรียนมีความคาดหวังว่ากิจกรรมการเรียนการสอน ควรมีเกม นิทานชาดก ข้าว เหตุการณ์หรือกรณีตัวอย่างสอดแทรกในบทเรียนมากที่สุด รองลงมาได้แก่การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเหมาะสมกับเวลาเรียนและวัยของนักเรียน

ด้านพฤติกรรมการสอนของครูผู้สอน พบว่า นักเรียนมีความคาดหวังว่าครูผู้สอนควร ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ควบคุมอารมณ์ นำเคาระพยกอย่างมากที่สุด รองลงมาครูผู้สอนต้องมีบุคลิกภาพดี น่าเลื่อมใส อุดมทุน เต็มใจสอน

ด้านการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน พบว่า นักเรียนมีความคาดหวังว่าเมื่อเรียน พระพุทธศาสนาแล้ว ทำให้เป็นคนยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้นมากที่สุด รองลงมาทำให้นักเรียนมีความเมตตา กรุณา เอื้ออาทร และเป็นที่พึ่งของเพื่อนได้^{๑๑๑}

พระสมุห์ศิริชัย จานุตโตโร(เพ็ชรรัตน์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและ ผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการศาสนสมบัติของวัด ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า ครูและผู้ปกครอง มีความคาดหวังว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรแสดง บทบาทในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ และมีความคิดเห็นต่อบทบาทที่เป็น จริ่งว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้แสดงบทบาทโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๔ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครู ผู้ปกครองที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑ จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า สถานภาพ เพศ อายุ วุฒิการศึกษาและรายได้ มีผลทำให้ความคิดเห็นของครู ผู้ปกครองที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษา เพชรบุรี เขต ๑ ไม่แตกต่าง จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้^{๑๑๒}

พระมหาไชยา ขยสิทธิ์ (เสนแสนยา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาทัศนคติและความ คาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา” ผลการวิจัย พบว่า เนื้อหาหลักสูตร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพอสมควร โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความทางด้านทฤษฎีมากกว่า

^{๑๑๑} พระปลัดประสิทธิ์ สังข์สม, “ความคาดหวังที่มีต่อสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของนักเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนนาร่อง และโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัด กรมสามัญศึกษา จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏ นครศรีธรรมราช, ๒๕๕๖).

^{๑๑๒} พระสมุห์ศิริชัย จานุตโตโร(เพ็ชรรัตน์), “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้าน การศาสนสมบัติของวัด ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ด้านปฏิบัติ มีเนื้อหาวิชาที่ทำการสอนมากเกินไปความต้องการของนักเรียน และมีศัพท์ธรรมะที่ยากเกินความสามารถของนักเรียน ซึ่งมีวุฒิภาวะเพียงชั้นประถมศึกษาเท่านั้น^{๑๑๓}

พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน(สอนเล็ก) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดขมิ้นนิมิต อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ” พบว่า ความคิดเห็นครูและผู้ปกครองนักเรียนต่อการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธของโรงเรียนวัดขมิ้นนิมิต อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ด้านวิชาการอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ครูและผู้ปกครองมีความเห็นด้วยมากเป็นอันดับที่ ๑ เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมที่สนับสนุนให้นักเรียนเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รองลงมา มีการจัดสอนพิเศษเพื่อช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนอ่อนเสริมเด็กที่เรียนเก่ง ห้องสมุดจัดหนังสือและสื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าอย่างพอเพียง เนื้อหาวิชาที่โรงเรียนนำมาสอนเป็นประโยชน์และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จัดกิจกรรมการแข่งขันการประกวด จัดนิทรรศการด้านวิชาการอย่างเหมาะสม ปลุกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีนิสัยรักการอ่าน มีการส่งเสริมให้นักเรียนศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง ตามลำดับ และโรงเรียนใช้วิธีการวัดผลหลากหลายวิธี และประเมินตามสภาพจริงเป็นอันดับสุดท้าย^{๑๑๔}

พระมหาปัญญา จอมนาสวน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู และนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทที่คาดหวังของครูพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาจริยธรรม สำหรับนักเรียนในโรงเรียนโครงการจริยศึกษา ศูนย์เผยแผ่ธรรม จังหวัดเชียงใหม่ ” ผลการวิจัยพบว่าครูพระสอนศีลธรรมได้ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียน รู้จัก ลด ละ เลิกอบายมุขปฏิบัติในเรื่องพฤติกรรมทางเพศที่ถูกต้องตามหลักศาสนา ฟังตนเองหรือเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต รู้จักใช้จ่ายตามหลักศาสนา บูรณาการหลักศีล สมาธิ ปัญญากับการใช้ในชีวิตประจำวัน รู้เท่าทันสังคมที่เปลี่ยนแปลง มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส เบิกบาน มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา รู้จักปรับตัวเข้ากับเพื่อน ๆ และผู้อื่น เป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ตรงต่อเวลา คิดวิเคราะห์เหตุการณ์ในสังคมด้วยหลักธรรม รู้จักคิดวิเคราะห์ปัญหาชีวิต แก้ปัญหาชีวิตด้วยสติปัญญา มีความสุขตามฐานะของตน มีความรักในท้องถิ่น เป็นคนเห็นคุณค่าของตนเอง ไม่ดูถูกตนเอง มีการพัฒนาทางกาย ฟังตนเองได้ และมีความรู้ทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ และจัดกิจกรรม

^{๑๑๓} พระมหาไชยา ขยสิทธิ(เสนแสนยา), “ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๑๑๔} พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน(สอนเล็ก), “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดขมิ้นนิมิต อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(การจัดการเชิงพุทธ),(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ดังต่อไปนี้ เชิญครูภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาสอนนักเรียน นิมนต์พระสงฆ์มาสอนนักเรียน นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่สำคัญ ให้คำปรึกษาทางด้านจิตใจแก่นักเรียนส่งเสริมให้นักเรียนเห็นคุณค่าในการรักษาพระพุทธศาสนา จัดให้มีการสมานทาสีในวันพระ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนของบ้าน วัด โรงเรียน ให้นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันพระในโรงเรียนไหว้พระสวดมนต์ทุกคาบเรียน ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการสืบต่อพระพุทธศาสนา นั่งสมาธิก่อนเรียน และกิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท^{๑๑๕}

พระตาล ภาณธโร (สิงห์ทอง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ทัศนคติและความคาดหวังของเยาวชนชาวเขาต่อบทบาทของพระสงฆ์” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ด้านการจัดการศึกษา ได้แก่การจัดให้เยาวชนได้เรียนรู้การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและเป็นการชักนำให้เยาวชนได้บวชเรียนในระดับที่สูงขึ้น โดยให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นการรักษาประเพณีวัฒนธรรมอันดีไว้^{๑๑๖}

สุรางค์ ศรีหรั่ง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายต่อวิชาพระพุทธศาสนา ในอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ด้านหลักสูตรนักเรียนหวังว่าเมื่อเรียนวิชาพระพุทธศาสนาแล้ว สามารถพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนหวังว่า เมื่อวัดผลและประเมินผลการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาแล้ว ควรแจ้งผลให้เรียนทราบทุกครั้ง ด้านพฤติกรรมของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา นักเรียนหวังว่า ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาควรมีความเป็นกัลยาณมิตรกับนักเรียนและมีวิธีสร้างแรงจูงใจให้นักเรียนเกิดความประทับใจ เห็นความสำคัญของการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา^{๑๑๗}

^{๑๑๕} พระมหาปัญญา จอมนาสวน, ความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู และนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทที่คาดหวังของครูพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาจริยธรรม สำหรับนักเรียนในโรงเรียนโครงการจริยศึกษา ศูนย์เผยแผ่ธรรม จังหวัดเชียงใหม่, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

^{๑๑๖} พระตาล ภาณธโร (สิงห์ทอง), “ทัศนคติและความคาดหวังของเยาวชนชาวเขาต่อบทบาทของพระสงฆ์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๑๗} สุรางค์ ศรีหรั่ง, “ความคาดหวังของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายต่อวิชาพระพุทธศาสนา ในอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี”, **ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐).

๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

บทบาทจึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไรโดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาทและสวมบทบาทอย่างไร ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท มีส่วนทำให้การแสดงออกของแต่ละบทบาทประสบความสำเร็จมากน้อยต่างกัน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวได้แก่ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ความสามารถ และความคาดหวังของคนในสังคมก็ได้ โดยมีนักวิชาการหลายท่าน กล่าวไว้ดังนี้

พระเทพรัตนสุธี(สมศักดิ์ โชติณฺธโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี” ผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.91$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ^{๑๑๘}

พระครูสุวรรณวรการ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสาธารณสุข โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย คือ ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาดที่อยู่อาศัย บริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ แนะนำหรือจัดหาผ้าสะอาดสำหรับหมู่บ้าน วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง บริจาคปัจจัยในการซื้อยาสามัญประจำบ้าน ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรมมีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชนให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชนและมีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติดตามลำดับ^{๑๑๙}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญฺโญ(ภวภานันท์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” จากผลการวิจัย พบว่า การจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรจะ

^{๑๑๘} พระเทพรัตนสุธี(สมศักดิ์ โชติณฺธโร), “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๑๙} พระครูสุวรรณวรการ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(การจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

กำหนดเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทบาทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็นเช่น สอนหนังสือในโรงเรียน^{๑๒๐}

พระครูสันติธรรมาภิรต (บุญชัย สุนติกโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี จำแนกตามสภาพส่วนบุคคลโดยรวมพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งและประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ พระสังฆาธิการต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้สำหรับพระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๒๑}

พระมหากำพล คุณงกโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชน ในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อบทบาทของพระสงฆ์ทุกด้านในระดับมาก โดยเห็นว่าพระสงฆ์ทำบทบาทในด้านภาวะผู้นำมากที่สุด รองลงมาคือด้านการให้การศึกษา ด้านการเผยแผ่ธรรมะและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศน์ และด้านการให้ความรู้ด้านการปกครอง และกลุ่มพระสงฆ์มีความพึงพอใจต่อบทบาทของพระสงฆ์เองทุกด้านในระดับมาก โดยเห็นว่ากลุ่มพระสงฆ์มีบทบาทในด้านภาวะผู้นำเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือด้านการให้การศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศน์ และด้านการให้ความรู้ด้านการปกครอง และกลุ่มพระสงฆ์มีความเข้าใจในการอบรมหลักธรรมคำสั่งสอนที่พุทธศาสนิกชนควรทราบในระดับมาก^{๑๒๒}

พระมหาเจิม สุวโจ(สุกรรณ์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระอธิการสมพงษ์ เตชธมโม” พบว่า ด้านกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่สอย แม่ทิม และป๊อก เกิดขึ้นโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เริ่มต้นจากปัจจัยส่วนตัวของพระอธิการสมพงษ์ เตชธมโม ที่มีความเมตตากรุณาต่อ

^{๑๒๐}พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ(ภวภานันท์), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๒๑}พระครูสันติธรรมาภิรต (บุญชัย สุนติกโร), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต(การจัดการเชิงพุทธ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๒๒}พระมหากำพล คุณงกโร, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชน ในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ธรรมชาติและชาวบ้านรอบป่า โดยใช้กระบวนการทางปัญญาแบบอริยสัจ ๔ มีการระดมต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนออกมาใช้ มีการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ จนเกิดการยอมรับและผูกพันของชุมชน ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากเหตุการณ์จริงหรือใช้ความจริงเป็นตัวตั้ง ซึ่งนำไปสู่การบริหารจัดการในรูปองค์การอนุรักษ์ของท้องถิ่นและการตั้งมูลนิธิธรรมนาถขึ้นมารองรับ จนทำให้การอนุรักษ์และพัฒนากลายเป็นกระบวนการพัฒนาทางจิตวิญญาณที่มีพลัง^{๑๒๓}

พระมหาขวลิต ขาตเมธี(คงแก้ว) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต พบว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า พระภิกษุสามเณรมีความคิดเห็นต่อบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต ในด้านการปกครอง และด้านการสาธารณูปการ อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุสามเณรในจังหวัดภูเก็ตมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามสถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๒๔}

พระปลัดสามารถ ธมมธำโร (ชีวะพุกฤษ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(ปัญญา อินทปญโญ)” ผลการวิจัย พบว่า พระอุบาลีคุณูปมาจารย์(ปัญญา อินทปญโญ) ใช้หลักการประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามมติมหาเถรสมาคมครบถ้วนทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ นอกเหนือจาก

^{๑๒๓} พระมหาเจิม สุวโจ(สุกรรณ์), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๑๒๔} พระมหาขวลิต ขาตเมธี(คงแก้ว), “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(รัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

นั้นที่เด่น คือ ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีจุดมุ่งหมายหลักในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่พระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ^{๑๒๕}

๑. เพื่อให้มีความรู้
๒. เพื่อให้มีธรรมะ
๓. เพื่อนำไปทำประโยชน์

พระมหาภักตร์ภูวโนย ภททฐรี (ยิ้มเกิด) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ของพระราชปัญญาเวที (ริต ริตเวที)” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของพระราชปัญญาเวที สามารถสังเคราะห์เข้าในหลักการบริหารกิจการคณะทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ที่โดดเด่น กล่าวคือ การมีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งนับได้ว่าการปฏิบัติงานในแต่ละด้านดังกล่าวของพระราชปัญญาเวที มีส่วนในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของสังคมที่สำคัญอีกแรงหนึ่ง รวมทั้งยังมีรูปแบบในการปฏิบัติงานที่สามารถนำไปประยุกต์ให้เข้ากับหลักทฤษฎีตะวันตกและหลักพุทธวิธี กล่าวคือ พระราชปัญญาเวทีได้ใช้หลักในการบริหารจัดการองค์กรในรูปแบบของระบบเปิดและการมีความพยายามที่จะสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้^{๑๒๖}

พระมหามณเฑียร วรธมโม(ซ้ายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัย พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๒๗}

พระมหาสนอง อคฺคธมโม(ยาจิตร) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมชาวบ้านให้พึ่งตนเอง : ศึกษากรณี พระครูพิพิธธรรมรส” พบว่า พระครูพิพิธธรรมรสได้นำแนวความคิดในการพึ่งตนเอง มาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่ชุมชนที่ตนไปพัฒนา ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาชุมชน และส่งเสริมโครงการ ตลอดทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ๑) โครงการปลูกป่า

^{๑๒๕} พระปลัดสามารถ ธมฺมธโร(ชีวะพุกข์) “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(ปัญญา อินทปญฺโญ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(ธรรมนิเทศ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๒๖} พระมหาภักตร์ภูวโนย ภททฐรี (ยิ้มเกิด), “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ของพระราชปัญญาเวที (ริต ริตเวที)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(การจัดการเชิงพุทธ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๒๗} พระมหามณเฑียร วรธมโม(ซ้ายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(รัฐประศาสนศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

เพื่ออนาคตของชุมชนและเยาวชน ๒) โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง ๓) โครงการธนาคารข้าว โค – กระบือ สำหรับผู้ขาดแคลน ๔) โครงการอาหารกลางวันแด่น้องผู้หิวโหย ๕) โครงการนิคม เกษตรชาวพุทธ วิธีการส่งเสริม คือให้ชาวบ้านปฏิบัติตามคำแนะนำ และท่านเป็นผู้นำในการทำ โครงการต่าง ๆ นั้น อย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ นอกจากนั้น ท่านยังได้ ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมีกระทั่งพื้นฟูแผ่นดินที่แห้งแล้งให้เขียวชุ่มชื้นมาได้ และ ชาวบ้านก็มีงานทำ ไม่ว่างงานเหมือนแต่เดิม มีรายได้ต่อครัวเรือน เลิกเล่นการพนัน มีความขยัน ในการมาหากินเลี้ยงชีพ^{๑๒๘}

พระมหาสังเวียร ปณฺณารโห(ศรีมันตะ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปรับตัวและการปรับบทบาท หากพระสงฆ์ยังสามารถปรับและนำ หลักธรรมะวิธีการสอนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน พระสงฆ์จะได้รับความ เคารพนับถือและความศรัทธาจากประชาชน การนำหลักธรรมความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา พัฒนาร่วมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่เพียงเกิดผลต่อชุมชนด้านศีลธรรมเท่านั้น ยังทำให้เกิดการ รวมกลุ่มและรู้สึกในความสัมพันธ์กันที่จะดำเนินกิจกรรมต่อกัน ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง โดยพระสงฆ์ได้ปรับบทบาทในการเข้าถึง เข้าไปรับรู้ปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาความยากจนโดย ได้หยิบยกเอาปัญหาเหล่านี้มาเป็นสื่อกระตุ้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยอาศัยหลัก พุทธธรรมจากการเรียนรู้ชุมชนมาใช้อย่างลงตัวโดยการปลูกฝังหลักคุณธรรม^{๑๒๙}

พระมหาสมควร ธมฺมธีโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทผู้ปกครองในการอบรมศีลธรรม และจริยธรรมแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ วัดพรหมสุวรรณสามัคคี เขต บางแค กรุงเทพมหานคร” จากผลการวิจัย พบว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีบทบาทในการอบรม ศีลธรรม และจริยธรรมแก่เด็กเล็กอยู่ในระดับมาก สำหรับผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ผู้ปกครองที่มีความเชื่อต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องเบญจศีลเบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และฆราวาสธรรม ๔ แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแก่เด็ก เล็กแตกต่างกัน และผู้ปกครองที่มีความเชื่อต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องเบญจศีลเบญจ

^{๑๒๘} พระมหาสนอง อคฺคธมฺโม(ยาจิตร), “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมชาวบ้านให้พึ่งตนเอง : ศึกษากรณี พระครูพิพิธธรรมรส” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๒๙} พระมหาสังเวียร ปณฺณารโห(ศรีมันตะ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมา ประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และฆราวาสธรรม ๔ แตกต่างกัน มีบทบาทในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กแตกต่างกัน^{๑๓๐}

พระอธิการผจญ อาจาโร(หนันจง) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน” พบว่า บทบาทของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และพระลูกวัด ในการบริหารจัดการวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาลในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ๑) การปกครอง ๒) ด้านการศึกษา ๓) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ๔) ด้านสาธารณูปการ ๕) ด้านการเผยแผ่ ได้มีการนำหลักธรรมาภิบาล ซึ่งได้แก่ (๑) หลักนิติธรรม (๒) หลักคุณธรรม (๓) หลักความโปร่งใส (๔) หลักการมีส่วนร่วม (๕) หลักความรับผิดชอบ (๖) หลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับปานกลาง – มาก ในพระสงฆ์ทุกระดับ ซึ่งบทบาทในการบริหารงานโดยใช้หลักธรรมาภิบาล เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้แก่วัดและชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลัง ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเสียวยาภาวะวิกฤติ ภัยอันตรายที่หากจะมีมาในอนาคตที่จะเกิดขึ้นในวัดและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทย รัฐธรรมนูญและกระแสโลกยุคปัจจุบัน^{๑๓๑}

เสาวลักษณ์ นิลขำ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเถา จังหวัดชัยนาท” ได้เข้าศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน สรุปผลของการศึกษาค้นคว้า แรงจูงใจในการพัฒนา มากกว่าชุมชนในวังไผ่ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพระสงฆ์ในชุมชนอุตะเถาบวชและอยู่นาน จึงเป็นผู้นำชาวบ้านในการทำงานพัฒนาต่าง ๆ ได้มาก ส่วนในชุมชนวังไผ่พระสงฆ์เริ่มมาอยู่ แต่ชาวบ้านก็ศรัทธามาก เพราะเป็นผู้นำทำงานอย่างจริงจังและเห็นผลของความความร่วมมือของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ในการศึกษาชุมชนทั้งสองนี้ปรากฏว่า พระสงฆ์มีวิธีในการพัฒนาชุมชนแบบเดียวกันในระยะเริ่มแรก คือ ถือเป็นการพัฒนา

^{๑๓๐}พระมหาสมควร ธมมธีโร, “บทบาทผู้ปกครองในการอบรมศีลธรรม และจริยธรรมแก่เด็กเล็ก ก่อนเกณฑ์ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ วัดพรหมสุวรรณสามัคคี เขตบางแค กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๓๑}พระอธิการผจญ อาจาโร(หนันจง), “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

แบบเสรีที่ทางวัดและประชาชนร่วมมือกันในการดำเนินงาน ซึ่งงานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะแรงศรัทธาและความร่วมมือจากประชาชนภายในชุมชนที่ช่วยกันสละแรงกายพร้อมทั้งความคิด และกำลังทรัพย์ มีความสามัคคีในการทำงานทุกคนมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายมา^{๑๓๒}

สุรียน จันทนกร ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโหรา อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทเกี่ยวกับด้านการศึกษา และเศรษฐกิจค่อนข้างน้อย โดยองค์ประกอบของสถาบันที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ องค์วัตถุ (ศาลาการเปรียญ) ตำแหน่งได้แก่ พระสงฆ์ และพิธีกรรม โดยองค์ประกอบต่าง ๆ มีความสำคัญไม่แตกต่างกันสถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนาและความเชื่อ และสถาบันการศึกษา มีความสัมพันธ์ในการพัฒนา ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม^{๑๓๓}

อารียา ลิมสุวพัฒน์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐ – ๒๕๒๐” พบว่า พระสงฆ์ยังทำหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่งของสังคมคือ พระสงฆ์เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นที่เก็บศิลปวัตถุและของมีค่าอื่น ๆ อันแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของไทย ซึ่งชาวบ้านได้แสดงออกถึงศรัทธาเลื่อมใสในคุณค่าของศาสนา ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไว้ที่วัด และพยายามสร้างให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป ตู้คัมภีร์ ธรรมาสน์ ภาพแกะสลักตามประตู หน้าต่าง ตลอดจนภาพเขียนอันวิจิตรงดงามตามฝาผนังโบสถ์ วิหาร^{๑๓๔}

ไอศูรย์ อินทร์เพชร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)” พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมนั้น พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมโดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่สังคม ส่งเสริมให้ปฏิบัติ

^{๑๓๒} เสาวลักษณ์ นิลขำ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเกา จังหวัดชัยนาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙).

^{๑๓๓} สุรียน จันทนกร, “บทบาทของ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโหรา อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๑๓๔} อารียา ลิมสุวพัฒน์, “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐ – ๒๕๒๐”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖).

ในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ อันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข^{๑๓๕}

จิตติมา เสนาไชย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน : กรณีศึกษาวัดพระธาตุดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนด้านสุขภาพจิต ควรมีการจัดกิจกรรมสันตนาการสำหรับเยาวชน การจัดกิจกรรมความรักความผูกพันในครอบครัว การเทศนาธรรมที่มีเนื้อหาสาระสนุกสนาน ด้านสุขภาพจิตวิญญาณ ควรมีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมพระภิกษุเทศน์สอนตามบ้านในโอกาสสำคัญ^{๑๓๖}

สรุปว่า ในฐานะที่ผู้วิจัยได้รับหน้าที่มีบทบาทเป็นพระสอนศีลธรรมรูปหนึ่ง และเมื่อมีโอกาสได้มาศึกษาระดับมหาบัณฑิตในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำให้ได้เรียนรู้ในระบบการศึกษาที่เป็นระเบียบแบบแผนทั้งทางพระพุทธศาสนาและระบบการจัดการเชิงพุทธ และทำให้เกิดโลกทัศน์มากมาย จึงได้มีความสนใจศึกษาทำการวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ – ๖ กลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง” เพื่อจะได้เป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และแนวทางกับคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมืองอ่างทอง สถานศึกษา รวมทั้งหน่วยงานองค์กรบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำความรู้ที่ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนศีลธรรมให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์โดยส่วนรวมสืบต่อไป

^{๑๓๕}ไอศูรย์ อินทร์เพชร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๓๖}จิตติมา เสนาไชย, “บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน : กรณีศึกษาวัดพระธาตุดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๒.๗.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสอนศีลธรรม

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนพบว่าการศาสนา ได้พิจารณาเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน นักศึกษาอย่างจริงจังและบังเกิดผลเป็นรูปธรรม โดยมีโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งเป็นโครงการเชิงรุกที่สามารถนำกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมสู่กลุ่มเด็กและเยาวชนให้บังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน ดังนี้^{๑๓๗}

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส(ชัยวงษ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๓๘}

สภาพการจัดการเรียนการสอนครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านการจัดกิจกรรมการสอนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ด้านสื่อและนวัตกรรมเทคโนโลยี โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการประเมินผลตามสภาพจริง โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

ส่วนปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑ พบว่า

ด้านการจัดการเรียนการสอน พบว่า นักเรียนไม่ค่อยสนใจฟังจุดประสงค์ ด้านการใช้สื่อประกอบการสอน พบว่า สื่อมีจำนวนน้อย สื่อไม่ทันสมัย หลักสูตรไม่เหมาะสม สถานที่ไม่อำนวยต่อการจัดกิจกรรม ด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตร พบว่า เวลาที่จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรมีจำกัดสถานที่ไม่เหมาะสมกับการทำกิจกรรม ขาดการศึกษานอกสถานที่ นักเรียนไม่เข้าใจในกิจกรรม ด้านการวัดผลประเมินผล พบว่า การวัดผลไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง ไม่มีมาตรฐานการไม่ยอมรับการประเมินผลของนักเรียน

พระปลัดเรวัต เรวโต(คุณปธานินทร์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” ผลการศึกษาพบว่า การเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดกิจกรรม

^{๑๓๗} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๑๓๘} พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวงโส(ชัยวงษ์), “สภาพการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

การเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ด้านการใช้สื่อการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ด้านสถานที่ โดยรวมอยู่ในระดับมาก และด้านการวัดผลประเมินผล โดยรวมอยู่ในระดับมาก^{๑๓๙}

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ (ช่วยธานี) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนที่มีต่อการดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕” ผลการวิจัยพบว่า พระสอนศีลธรรมมีความต้องการในการพัฒนาสมรรถภาพการสอนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผู้บริหารสถานศึกษามีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนอยู่ในระดับมาก ครูพี่เลี้ยงมีความคิดเห็นต่อพฤติกรรมการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากที่พระสอนศีลธรรมไปสอนอยู่ในระดับมาก เปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนที่มีต่อการดำเนินโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ ๐.๐๑ โดยครูมีความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมากที่สุด รองลงมาคือนักเรียน และที่มีความเห็นน้อยที่สุดคือผู้บริหารสถานศึกษา เมื่อทำการทดสอบต่อเนื่องด้วยวิธีจับคู่พหุคูณก็พบว่า ทุกกลุ่มมีความเห็นเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ^{๑๔๐}

พระมหานรินทร์ อีรปญโญ (ปัญญาริระสกุล) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาด้านเนื้อหาสาระพบว่า การจัดเนื้อหาในระดับมัธยมศึกษา หัวข้อธรรมแต่ละข้อ แตกต่างกันเรื่องคาบเรียน ซึ่งมีผลต่อการเรียนการสอน^{๑๔๑}

พระมหาสมชาย ธมฺมวโร (เต้าประเสริฐ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและครูประจำการในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

^{๑๓๙} พระปลัดเรวัต เรวตโต(คุณูปธานินทร์), “การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๔๐} พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ(ช่วยธานี) และคณะ, “การศึกษาความคิดเห็นของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนที่มีต่อการดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๔๑} พระมหานรินทร์ อีรปญโญ (ปัญญาริระสกุล), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรมัธยมศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ส่วนใหญ่มีอายุในระหว่าง ๓๑-๓๕ ปี สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มีวุฒิการศึกษาทางธรรมในระดับนักธรรมชั้นเอก ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓ ประโยค โดยครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาระหว่าง ๓-๔ ปี และเคยเข้าร่วมโครงการอบรมวิธีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโดยคิดเป็นร้อยละ ๘๖.๒ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจในวิชาพระพุทธศาสนาจากสื่ออินเทอร์เน็ต และมีการใช้สื่อทางธรรมชาติในการสอน ส่วนครูประจำการมีอายุในระหว่าง ๓๑-๓๕ ปี สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ในขณะที่การศึกษาทางธรรมพบว่า ครูประจำการได้มีการศึกษาในระดับธรรมศึกษาตรี,โท,เอก ตามลำดับ โดยครูประจำการส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาอยู่ในระหว่าง ๗-๘ ปี และมีเพียงร้อยละ ๓๒.๘ เท่านั้นที่เคยเข้าร่วมโครงการอบรมการจัดการเรียน การสอนวิชาพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ครูประจำการยังมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ในวิชาพระพุทธศาสนาจากสื่ออินเทอร์เน็ตมากที่สุด และมีการใช้สื่อทางคอมพิวเตอร์ในการสอน วิชาพระพุทธศาสนา ด้านการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการสอนของกระทรวงศึกษาธิการพบว่า ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ได้ดำเนินการตามขั้นตอนการสอน คือ มีการสอนและการวัดผลและประเมินผลมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ด้านวิธีการสอนที่หลากหลาย และการผลิตและการใช้สื่อตามลำดับ ส่วนวิธีการสอนของครูประจำการได้ดำเนินการ ด้านการวัดผลและการประเมินผลมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ด้านวิธีการสอน และด้านการผลิตและการใช้สื่อตามลำดับ การเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาทั้งของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและครูประจำการใน ๕ ด้าน พบว่า วิธีการสอนของครูพระสอนศีลธรรม ในโรงเรียนและครูประจำการมีความแตกต่างกันอย่างมีระดับนัยสำคัญที่ ๐.๐๑ โดยครูประจำการสามารถดำเนินการสอนได้มีความชัดเจนและต่อเนื่องกว่าครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั้งในด้านเนื้อหาหลักสูตร ด้านการผลิตและการใช้สื่อ ด้านวิธีการสอน และด้านการวัดผลและการประเมินผล ในขณะที่การจัดการเรียนการสอนวิชาทางพระพุทธศาสนานั้นมีหลายแบบ ได้แก่ การสอนแบบโยนิโสมนสิการ การสอนแบบอริยสัจ ๔ และการสอนแบบเล่าเรื่อง ซึ่งเป็นการสอนเชิงพุทธิปัญญา พบว่า ทั้งครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและครูประจำการมีการจัดการเรียน การสอนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก^{๑๔๒}

พระปิยะ ปิยธมฺโม (เมฆแสน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกระบวนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูประจำการและครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอมืองแพร่” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกระบวนการสอน

^{๑๔๒} พระมหาสมชาย ฐมฺวโร (เต้าประเสริฐ), การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและครูประจำการในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

วิชาพระพุทธศาสนา ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการวางแผนการสอน ด้านกระบวนการสอน ด้านวิธีการสอน และด้านการประเมินผลการสอน พบว่าในภาพรวม และรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้านการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกระบวนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูประจำการและครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอเมืองแพร่ ทั้ง ๔ ด้าน พบว่า ครูประจำการและครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีกระบวนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ช่วงชั้นที่ ๓ (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕ เมื่อพิจารณาการเปรียบเทียบในแต่ละคะแนนแต่ละด้านพบว่าครูประจำการกับครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีกระบวนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแตกต่างกันอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ ทุกด้าน สรุปว่า ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ มีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาดีกว่าครูประจำการ^{๑๔๓}

พระมานิตย์ โชติธมฺโม (อรรคชาติ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดศรีสะเกษ” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ปัญหาการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดศรีสะเกษ โดย ภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านการใช้สื่อการสอน รองลงมา คือ ด้านหลักสูตร และด้านการวัดผลและประเมินผล ตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือด้านการจัดการเรียนการสอน ๒. การเปรียบเทียบปัญหาการปฏิบัติงานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัด ศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า พระสอนศีลธรรมที่มีพรรษาต่ำกว่า ๕ พรรษาและพระสอนศีลธรรมที่มีพรรษา ๕ พรรษาขึ้นไป มีปัญหาการปฏิบัติงานแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕ ทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน พระสอนศีลธรรมที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่ำกว่าปริญญาตรีและพระสอนศีลธรรมที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกปริญญาตรีขึ้นไป มีปัญหาการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕ ทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน พระสอนศีลธรรมที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นพระสังฆาธิการและพระสอนศีลธรรมที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นพระลูกวัด มีปัญหาการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕ ทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน และพระสอนศีลธรรมที่มีประสบการณ์ในการสอนต่ำกว่า ๕ ปีและพระสอนศีลธรรมที่มีประสบการณ์ในการสอน ๕ ปีขึ้นไป มีปัญหาการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕ ทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน ๓. แนวทางการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านหลักสูตร แนวทางในการแก้ไขปัญหาคือ ให้นำหน่วยงานที่รับผิดชอบ จัดประชุมชี้แจง พร้อมทั้งดำเนินการเชิญผู้ชำนาญการหรือเชี่ยวชาญ

^{๑๔๓} พระปิยะ ปิยธมฺโม (เมฆแสน), ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกระบวนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูประจำการและครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ด้านหลักสูตรคัดเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมในแต่ละระดับชั้นมาสอนนักเรียน มีการจัดเสวนาระหว่างพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในส่วนที่เห็นว่าหลักสูตรไม่ตรงหรือล้าสมัยไม่สอดคล้อง กับสภาพปัจจุบัน ด้านการจัดการเรียนการสอน แนวทางในการแก้ไขปัญหา คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดประชุมสัมมนาพระสอนศีลธรรม เพิ่มประสิทธิภาพในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่พระสอนศีลธรรม เชิญวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำในด้านทักษะเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้พระสอนศีลธรรม ด้านการใช้สื่อการสอน แนวทางในการแก้ไขปัญหา คือ ใช้สื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นและหาได้สะดวก เช่น สื่อทางโทรทัศน์ สื่อที่มีอยู่ตามวัด ตามหมู่บ้าน หรือหาบุคคลตัวอย่างในท้องถิ่น ฯลฯ พร้อมทั้งจัดทำโครงการของบสนับสนุนงบประมาณจากโรงเรียนหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบ หรือจัดทำผ้าป่าเพื่อหางบประมาณมาใช้ในการทำสื่อ นอกจากนั้นการให้พระสอนศีลธรรมผลิตสื่อประเภทต่าง ๆ ขึ้นมาใช้เอง โดยอาศัยวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่และมีราคาถูกในท้องถิ่นนั้น ๆ และด้านการวัดผลและประเมินผล แนวทางการแก้ไขปัญหา คือ ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดอบรมเพิ่มประสิทธิภาพในการวัดผลและประเมินผล เน้นการปฏิบัติให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปในกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน พร้อมทั้งให้พระสอนศีลธรรมประเมินความรู้ พฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การสร้างเครือข่ายและจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้พระสอนศีลธรรมได้ลงมือปฏิบัติจริงในด้านการวัดผลและประเมินผล สร้างความตระหนักให้ผู้บริหารสถานศึกษาและครูที่พระสอนศีลธรรมเข้าไปปฏิบัติงานได้เปิดโอกาสให้ พระสอนศีลธรรมได้นำผลการวัดผลและประเมินผลมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับเหตุการณ์และเกิดประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป^{๑๔๔}

พระสถิต มหาลาโภ (ศรีเมือง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนม่วง ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” พบว่า การสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนบ้านโนนม่วง ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สรุปผลการศึกษา พบว่าหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๕๔๔ และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกัน คือ ให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองอย่างมีระบบตามหลักไตรสิกขาด้วยการสอดแทรกกิจกรรมต่าง ๆ ลงไปในเนื้อหาของการเรียนการสอน ตลอดจนพุทธธรรมที่เป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น อิทธิบาท ๔ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีกิจกรรมที่เสริมหลักสูตรอื่น ๆ อีก เช่น การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนามีวันมาฆบูชา การ

^{๑๔๔} พระมานิตย์ โชติธมโม (อรรคชาติ), การศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดศรีสะเกษ, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

สวดสรภัญญะ การไหว้พระรับศีล การช่วยเหลือคนอื่นเป็นสาธารณสงฆ์หรือบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน โดยพระอาสาสอนศีลธรรม จะเป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินการทั้งหมดแก่ผู้เรียน ฉะนั้น เมื่อผู้เรียนได้ปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมต่าง ๆ แล้ว ย่อมเป็นการขัดเกลาด้านพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมทางกาย วาจาและความรู้สึกนึกคิดให้เป็นไปในทิศทางที่สังคมปรารถนา คือ เยาวชนเป็นเด็กดี เด็กเก่ง และรู้จักคุณค่าของชีวิตตนและคนอื่น รู้จักใช้ชีวิตอยู่อย่างปกติสุขร่วมกับสังคมได้อย่างไม่มีปัญหาทางศีลธรรมและไม่ทำผิดกฎหมาย จนกระทั่งนำความดีของตนมาสู่ตนและสถานศึกษา^{๑๔๕}

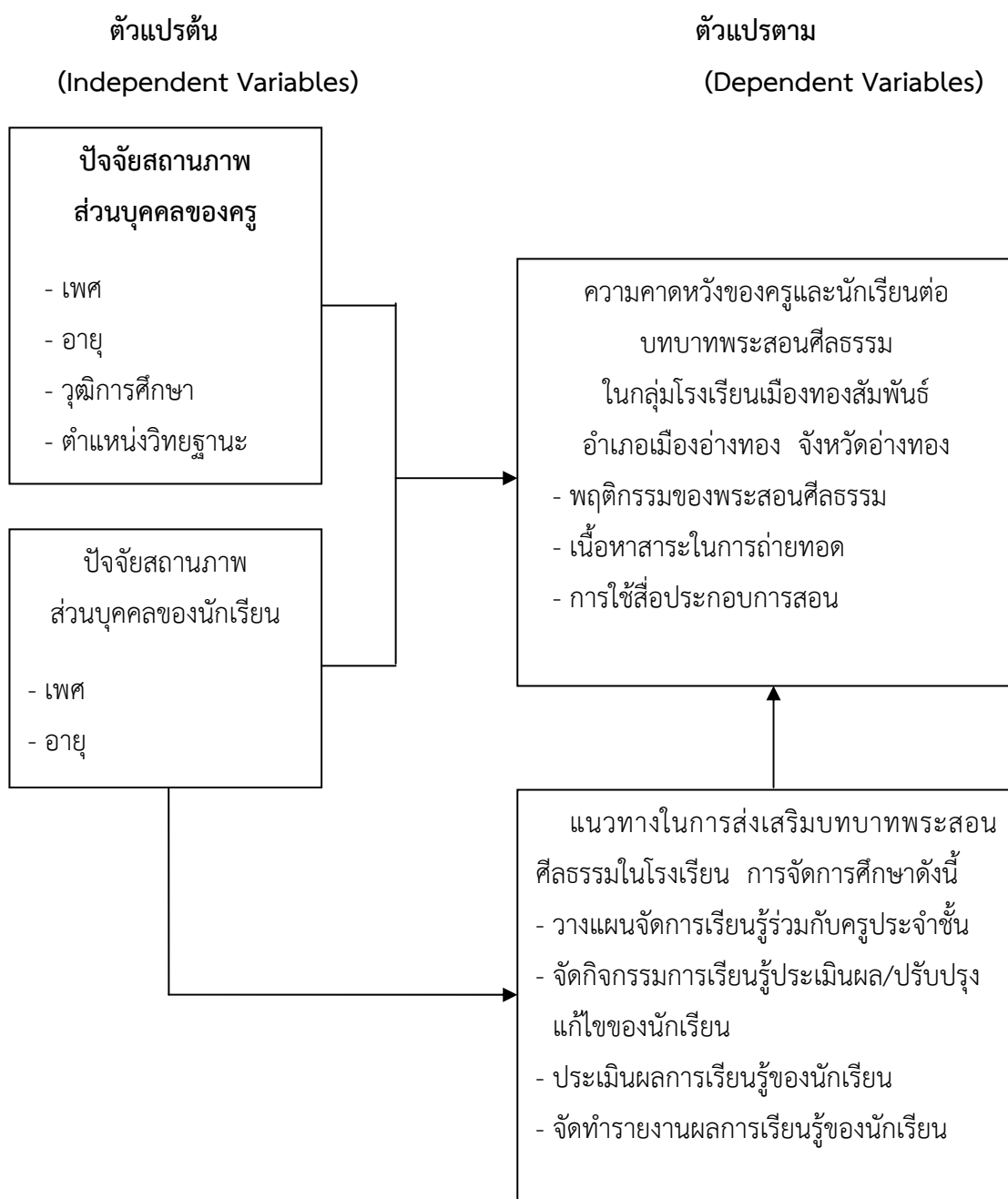
๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ สถานภาพทั่วไป ได้แก่ เพศ อายุ วิทยฐานะตำแหน่งของครู และเพศ อายุ ของนักเรียน

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง ได้แก่ ๑. พฤติกรรมของพระสอนศีลธรรม ๒. เนื้อหาสาระในการถ่ายทอด ๓. การใช้สื่อประกอบการสอน ดังแผนภาพที่ ๒.๑

^{๑๔๕} พระสถิต มหาลาโภ(ศรีเมือง), “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนม่วง ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย